

АКАДЕМІЯ НАУК УРСР
ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМ. О. О. ПОТЕБНІ

М. М. ТАРАСЮК

ПРОТИ
НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ
ФАЛЬСИФІКАЦІЙ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА» КИЇВ — 1973

Брошура спрямована проти вигадок українських буржуазних націоналістів у сфері мовознавства. Викриваються їхні ідеологічні позиції, прийоми буржуазної пропаганди, наводяться дійсні факти, що свідчать про дальший розвиток української мови та успіхи українського радянського мовознавства.

Розрахована на широкі кола читачів.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР

доктор історичних наук *Р. Г. Симоненко*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктори філологічних наук *М. А. Жовтобрюх,*
В. Л. Микитась

Редакція мовознавчої літератури та словників

0713–213
Т—————551–73
М 221(04)–73

(С) Видавництво «Наукова думка», 1973 р.

Соціалістична культура нашої багатонаціональної країни розвивається у братерському співробітництві всіх народів. У ній, як відзначив Л. І. Брежнев, при різноманітності національних форм «дедалі помітнішими стають спільні, інтернаціоналістські риси»¹. Це прогресивний процес, який відповідає духові соціалізму, інтересам усіх народів нашої країни.

В умовах соціалістичної дійсності розширюються суспільні функції національних мов, зростає суспільна роль мовознавства.

Успіхи української радянської лінгвістики загальновідомі. Глибокі дослідження в галузі історії і сучасного стану структури української мови, значне розширення кола джерел, узагальнення закономірностей розвитку писемної й усної літературної мови, вивчення діалектів на всьому обширі України й за її межами, висвітлення історії контактів української мови з іншими слов'янськими й неслов'янськими мовами — все це створило міцну базу українського радянського мовознавства, що розвивається на марксистсько-ленінських методологічних засадах, і забезпечило широке наукове й практичне застосування її надбань. Було вироблено справді науковий український правопис, створено десятки підручників для середньої й вищої школи, студентство одержало посібники з історичної граматики, історії літературної мови, діалектології, теорії мовознавства, порівняльно-історичної граматики й лексикології слов'янських мов, стилі-

¹ Доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнева «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік». — «Комуніст України», 1973, № 1, стор. 19.

стики і т. ін. За свідченням узагальнюючої праці з історії українського радянського мовознавства — книги «Мовознавство на Україні за п'ятдесят років» (К., 1967), у повоєнний час у нашій республіці видавалося близько 200 періодичних і напівперіодичних журналів, наукових записок, тематичних збірників, бюлетенів, повністю або частково присвячених питанням мови. Особливо помітним є післявоєнний доробок українських лінгвістів. Він відомий сьогодні не тільки в усіх братніх республіках Радянського Союзу, а й далеко за межами нашої великої країни. Досить переглянути популярні зарубіжні славістичні журнали («Revue des études slaves», «Slavia», «Slovo a slovesnost», «Československá rusistika» та ін.), щоб переконатися, який інтерес викликають у світовій лінгвістиці праці мовознавців Радянської України.

У Постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік» серед найважливіших соціально-політичних змін, що відбулися в житті народів першої в світі соціалістичної держави, вказується на створення нового типу міжнародних стосунків, в основі яких лежать принципи пролетарського інтернаціоналізму, цілковитої рівноправності, братерської взаємодопомоги, економічного і культурного співробітництва. За період півстолітнього розвитку Союзу РСР «вирощено національні кадри, досягла розквіту соціалістична змістом, національна формою культура народів. В небачених раніше масштабах створюються і друкуються мовами народів СРСР твори літератури і мистецтва, наукові праці, випускаються газети і журнали.

Важливим результатом успішного розв'язання національного питання в нашій країні є всебічний розвиток мов усіх соціалістичних націй і народностей СРСР. Понад 40 народів, які в минулому не мали своєї писемності, дістали в радянський період науково розроблену

писемність і мають тепер розвинені літературні мови»¹. Розвиваючи мовознавчі студії, учені України підтримують тісні творчі контакти з лінгвістами інших республік Радянського Союзу і зарубіжних країн. В іменному покажчику, доданому до згаданої вже книги «Мовознавство на Україні за п'ятдесят років», поряд з іменами українських, російських, білоруських, грузинських та інших радянських лінгвістів, чиї праці прислужилися розвитку української мовознавчої науки, зустрічаємо й імена польських, чеських, словацьких, угорських, болгарських учених: П. Зволінського, В. Вітковського, М. Лесева, М. Юрковського, С. Грабця, Я. Моравця, К. Дейни, Л. Деже, І. Лекова та ін.

Українські мовознавці співробітничали з румунськими вченими в галузі діалектології (М. Павлюк, І. Робчук), з чеськими лінгвістами в галузі лексикографії (А. Куримський, Р. Шишкова, М. Савицький та ін.), структурно-математичної лінгвістики (І. Краус, М. Тешітелова, П. Вашак, Я. Пруха та ін.), слов'янського синтаксису, ономастики (Я. Свобода, В. Шмілауер та ін.), з німецькими — в галузі міжмовних контактів, ономастики, описової граматики та ін. (Г. Більфельдт, Р. Фішер, Т. Вітковський, Е. Ейхлер, Й. Шульгайс, Г. Шустер-Шевць), з французькими — у виявленні пам'яток давньої української мови, з словенськими — в галузі етимології (Ф. Безлай), з австрійськими — в галузі вивчення мови давніх слов'янських пам'яток (Й. Гамм), з індійськими — в галузі соціальної лінгвістики (М. Ранганатха, Р. Нігам), з рядом славістів США, зокрема вченими Гарвардського університету (Г. Лант) та ін. Українські радянські мовознавці є чле-

¹ Постанова ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік». — «Радянська Україна», 22 лютого 1972 р., № 44 (15336), стор. 1.

нами багатьох міжнародних славістичних і лінгвістичних організацій і товариств.

Розширення контактів українських лінгвістів з відомими зарубіжними науковими центрами, піднесення престижу радянської мовознавчої науки дуже дратує «уболівальників за українську справу» з буржуазно-націоналістичного табору. Серед них трапляються й такі, що в свій час училися в філологічних закладах, та більшість «уболівальників» не має нічого спільного з мовознавством.

У гострій класовій ідеологічній і політичній боротьбі, яка точиться між світом капіталізму і соціалізму, імперіалістична політика, буржуазна пропаганда роблять ставку на націоналізм, на роздмухування ворожнечі між народами. Зокрема, в боротьбі проти Радянської України, проти багатогранної культури українського народу, його мови, його взаємозв'язків з іншими народами інтенсивно використовуються українські буржуазно-націоналістичні організації, для «діяльності» яких створені різні підготовчі заклади, друковані органи, радіостанції, всілякі комітети й об'єднання. Проте буржуазно-націоналістичні ідеологи перебувають, особливо тепер, у скрутному становищі. Цього не може приховати навіть їхня преса. Що далі, то більше загал української еміграції переконується у тому, що провідники націоналістичних організацій вірно служать міжнародному імперіалізму. За визнанням наскрізь ворожого Радянській Україні журналу «Український самостійник», один з провідних націоналістичних центрів — УККА (Український конгресовий комітет Америки) — в політичному житті США тісно змикається з такими осередками реакції, як «John Birch Society», «The Christian Anti-Communism Crusade», «Christian Crusade», «Conservative Society of America» та ін.¹ Не дивно, що керівник УККА Л. Добрянський та «екзильний прем'єр» Я. Стецько взяли участь у світовій антикомуністичній лізі у Сайгоні.

Л. Добрянський, керуючи УККА, навіть не знає... української мови. «Проф. Добрянський, — скаржитися «Український самостійник», — дає поганий приклад нашій молоді, коли він, будучи 20 років на становищі голови УККА, не зробив жодного поступу в вивченні української мови».

Інтереси буржуазно-націоналістичних «проводів» відображають у своїх виданнях так звані «Українська вільна академія» і «Наукове товариство ім. Шевченка». Серйозної наукової літератури ці заклади не видають. Типовим прикладом їх писань є перевидана книжка Р. Смаль-Стоцького «Українська мова в совітській Україні». Чому виникла потреба перевидання цього збірника нісенітниць? Надамо слово самому авторові: «Є організатори університетських осередків, які нас уже повчають, що завданням українських емігрантів-науковців не повинна бути «полеміка» з комуністичною наукою в Україні... Більше того, вони вважають можливим запрошувати «радянську професуру» для викладів для американців та української молоді...». А цього бояться добрянські, стецьки і смаль-стоцькі! І бояться не без підстав. Витрати, що вкладаються певними колами в «Українську вільну академію» і подібні заклади, мабуть, себе не виправдовують. Ось що пише той же «Український самостійник» (далі в скороченнях — УС) про «Світовий конгрес української вільної науки», організований «вільною академією»: «На ділі він становив просвітянську, неакадемічну і погано зорганізовану імпрезу» (УС, січень 1968 р., стор. 9). Науки справжньої в цій «академії» майже не було ніколи, а тепер вона вироджується остаточно. І це не дивно. З одного боку, можна відзначити відірваність її від джерел, ігнорантське ставлення до радянської наукової літератури, з другого — крайню тенденційність, зумовлену сліпою ненавистю до всього радянського й залежністю від американських доларів. Характер цієї науки стає дедалі ясні-

ший емігрантам, що були втягнуті свого часу в націоналістичні організації: «...Ми на еміграції, — пише «Український самостійник», — маємо дивне і парадоксальне явище. ...Наше життя, особливо в США, скочується в безодню примітивізму, безглуздя і демагогії». Це явище парадоксальне тільки для панів з «Українського самостійника». Насправді ж воно цілком природне, зумовлене політикою, що її проводять зрадники з націоналістичних «проводів».

Особливо погані справи в українських націоналістів з молоддю, яка дедалі рішучіше відкидає старі фетиші вкрай реакційного буржуазного націоналізму. «Частина західної молоді, — ремствують бандерівці, — бачить у Москві свою Мекку, нехтуючи своїми столицями».

Розгляньмо тепер ближче, на яких ідеологічних позиціях стоять мовознавці з буржуазно-націоналістичного табору і яку «науку» вони обстоюють.

I

Кілька слів про оперування «фактами». Примітивним побрехенькам типу «в УРСР усі сидять за колючим дротом», «селяни їдять хліб із соломою» і подібним тепер мало хто вірить. Тому поряд із такими «загальнополітичними» характеристиками, як «...прив'язала [держава] робітників до певних виробень без права покидати їх», зустрічаємо й «мовознавчі» кваліфікації: «Тепер в СРСР панує неписаний закон, за яким чистота української мови — це буржуазний націоналізм» («Визвольний шлях», 1969, № 4. Далі в скороченнях — ВШ) і багато інших.

Які ж мовознавчі «проблеми» розв'язує націоналістична преса?

Проблем (хоч бери це слово в лапки, хоч ні) немає. Є певний набір тем (можливо, рекомендованих «про-

водом», які з різними варіаціями подаються масовому читачеві у буржуазно-націоналістичних виданнях. Сюди належать насамперед питання національно-мовної політики в СРСР, походження української мови, культура мови, нарешті, оцінка праць українських радянських мовознавців. Коло «мовознавців-ідеологів» не дуже широке. У недоброї слави журналі «Сучасність» постійно співробітничать О. Горбач і Ю. Шевельов; лінію «Українського самостійника» у лінгвістичних питаннях визначає В. Чапленко. Решта «ідеологів» звертається до мовних питань тільки у зв'язку із «загальнополітичними» характеристиками.

Найпомітніше місце в працях «ідеологів» посідають питання національно-мовного розвитку в нашій країні. Спинімося принагідно лише на окремих моментах у цьому напрямі, щоб читач дістав загальне уявлення про характер таких «досліджень».

Усьому світові відомо, що в СРСР послідовно проводиться принцип повної рівноправності народів і їх мов. Ленінська теорія національно-мовного будівництва в соціалістичній країні, практика розвитку і функціонування національних мов народів Радянського Союзу привертають увагу визволених з-під колоніального гніту країн Азії, Африки, Америки, що прагнуть якоюсь мірою використати наш досвід. «Демократична держава безумовно повинна визнати *повну свободу* різних мов і відкинути *всякі привілеї однієї з мов*»¹, — писав В. І. Ленін. Одним з визначальних принципів національної політики Комуністичної партії було і залишається «сприяння не тільки фактичній рівноправності, а й розвиткові мови, літератури трудящих мас пригноблених раніше націй для усунення всіх слідів успадкованого від епохи капіталізму недовір'я і відчуження»². У радянських умовах кожен народ дістав можливість вільно розвивати свою

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 20, стор. 200.

² В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 103.

мову, примножувати її багатства. Цю істину нікому не вдавалося і не вдасться спростувати. Буржуазно-націоналістична преса, повторюючи довгий час байки про русифікацію всіх народів СРСР, знайшла ще одну тему для розмови з цього приводу: «Щоб племена одного народу в СРСР не створили зі своїх говірок одної літературної мови і не об'єдналися культурно, Московщина видумала різні граматики і словники тих говірок. У маленькому Дагестані (кількасот тисяч людності) створила аж 28 «мов» (ВШ 1969, № 7-8). Бачте як? Можна, виявляється, спекулювати й на тому, що окремі народи, які до революції були безписемні, одержали в соціалістичній державі письмо, граматику та словники. А оскільки читачі «Визвольного шляху» рідко, мабуть, заглядають до радянських лінгвістичних та літературно-художніх журналів, то навряд чи вони справді знають про відмінності, що існують між дагестанськими «говірками». Дагестанський письменник аварець Расул Гамзатов у книжці «Мій Дагестан» наводить такий приклад: «У великому місті, чи то в Москві, чи то в Ленінграді, мандрував вулицями лакець. Раптом він побачив людину в дагестанському вбранні. Повіяло рідним, захотілося поговорити. Він підбіг до земляка і заговорив по-лакському. Земляк не зрозумів свого земляка і похитав головою. Лакець спробував заговорити по-кумицькому, потім по-татському, далі по-лезгінському... Якою б мовою не пробував говорити лакець, його земляк у дагестанському вбранні не міг підтримати розмови. Довелося перейти на російську мову. Тоді виявилось, що лакець натрапив на аварця»¹. А ось свідчення науковців: до складу дагестанського відгалуження кавказьких мов належить близько тридцяти мов; вони утворюють аваро-андо-цезьку (або аваро-андо-дидойську)

¹ «Новый мир», 1967, № 9, стор. 44.

і лезгінську групи; поза цими групами перебувають лакська і даргінська мови; всі мови істотно різняться і фонетикою, і лексикою, і граматиною (наприклад, у більшості дагестанських мов дієслова поділяються на класи, але в лезгінській, ангульській та удинській мовах класів немає; у лакській, даргінській і табасаранській мовах поряд із зміною дієслова за класами відбувається зміна за особами; в лакській і даргінській мовах існує категорія дієслівного виду, в інших дагестанських мовах її немає; різні дагестанські мови мають неоднакову кількість відмінків і т. ін.)¹.

Чи відомі ці факти буржуазно-націоналістичному «ідеологові», який обрав цю тему за предмет розмови з читачем? Якщо й відомі, то він їх зумисне ігнорує, бо йому треба за всяку ціну запламувати радянську дійсність. Він навіть не помічає, як стає на позиції чистої води асиміляторства, проти якого нібито спрямовано його виступ.

Цей писака звинувачує радянський лад і в тому, що він «натворив» аж 70 тюркських мов. Відомо, що між татарською і якутською, якутською і азербайджанською, азербайджанською і туркменською та іншими тюркськими мовами існують більші відмінності, ніж між окремими слов'янськими. Якщо дотримуватися логіки авторового викладу, то треба насильно пооб'єднувати тюркські мови, а заодно з ними, очевидно, й слов'янські. От вам і «борець» за рівноправність мов!

Одним із «занять» сучасного буржуазно-націоналістичного мовознавства є «виправлення помилок» українських радянських мовознавців у галузі історії української літературної мови. В процесі «виправлення» дехто забуває давні мовознавчі традиції, а ще частіше вільно поводить з фактами.

¹ Див.: «Языки народов СССР», т. IV, Иберийско-кавказские языки, М., 1967, стор. 247-271.

Серед «розбудовників» історії української літературної мови ми зустрічаємо знайомого вже нам В. Чапленка і П. Ковалева.

П. Ковалів іноді змушений дотримуватись окремих неспростовних положень: «Що східньослов'янська основа упереджує старослов'янську основу, яка прийшла пізніше на Київську Русь, це правда, — пише автор. — Вона застала тут місцеву мову, на яку перекладались уже договори з греками і з якою старослов'янська мова почала своє співіснування. Місцева мова вживалась у творах світських (договори, написи тощо), а старослов'янська мова — в творах церковно-релігійних. Разом із тим старослов'янська мова поволі почала русифікуватися (тут, звичайно, правильніше було б сказати «набувати ознак давньоруської мови». — *М. Т.*), а місцева — поволі проймається елементами старослов'янськими і згодом стала розвиватись як слов'яно-руська мова». І далі: «... В питанні літературної мови Київської Русі не можна говорити виключно ні про старослов'янську основу, ані про *староруську* (підкреслення наше. — *М. Т.*): тоді існувало два типи літературної мови, кожний із них відігравав жанрову роль» (ВШ, 1970, № 9).

Але ось перед нами рецензія того ж таки П. Ковалева на книжку М. Чубатого «Княжа Русь — Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй». Вражає як апологетичний тон рецензії, так і ревізія здавна відомих істин. П. Ковалів, який без усяких застережень писав про *староруську мову* Київської Русі, що вживалася поряд із старослов'янською, в другому номері цього журналу за цей самий рік цілком приймає таке далеке від правди твердження М. Чубатого: «Наддніпрянські анти, про які літопис згадує під назвами полян, сіверян та ін., мали спільну праукраїнську мову... Ця мова безпосередньо походить із праслов'янського джерела і ніякої староруської мови не було (от тобі й

маєш! — М. Т.). Була тільки одна (sic!) літературна церковнослов'янська мова, накинена зовні київському центрові». Важко зрозуміти П. Ковалева! Особливо вражає те, що ця «чубатівська» концепція лягла в основу його «Вступу до історії східнослов'янських мов». За що ж хвалять цього перекинчика «фахівці» на зразок В. Чапленка? За «полеміку» з радянськими мовознавцями, які — обурюється рецензент — «офіційно висунули «теорію» єдиної руської мови для часів Київської Русі і з неї виводять походження пізніших трьох східнослов'янських мов, датуючи початок їх XIV ст.» («Молода Україна», березень 1971 р., стор. 16).

Як з'ясується, Чапленкові, що прагне воювати з офіційними радянськими мовознавцями, не доводилося, мабуть, читати праць ні І. Срезневського, ні О. Потебні, ні П. Житецького? Адже саме ці вчені, які жили задовго до встановлення Радянської влади на Україні, навіть не сумнівалися в спільному походженні трьох східнослов'янських народів. Саме тому І. Срезневський до своїх «Материалов для словаря древнерусского языка» (1893—1903) залучає пам'ятки з усього обширу східнослов'янських земель. Візьміть будь-яку філологічну розвідку О. Потебні і ви переконаєтесь, що він ні на мить не випускав з поля зору спільнослов'янської мовної єдності, чітко розрізняючи старослов'янську, староруську, великоруську, білоруську й українську мови. Напр.: «В цсл. и древ. русском, как и во всех древних слав. наречиях, в рассматриваемом сочетании (ідеться про вживання прикметника при дієслові *єсмь*. — М. Т.) прилагательное в сравнительной степени есть именно прилагательное, т. е. согласуемо: «*юда ты болий юси отьца нашего Іакова*», Ио., 4, 12; «*и бждеть послѣднѣя льсть горьши первыя*», О. ев., Мат., 27, 64; «*въ кый часъ соулѣе юмоу бысть*», Ио., 4, 63; «*мънозѣхъ пѣтиць соулѣише юсте*», Лук., 12, 7. Укр. наречие сохраняет здесь возможность прилагательного, но в членной форме

(частью фонетически явственной, частью стяженной): «невже (хиба) ти більший отця нашого» и пр. ... В вр. говорах, кроме бр. (которые и в этом могут приближаться к укр.), по правилу здесь только наречие: «не в пору гость хуже татарина»¹.

Пор. ще приклад: «В старинном русском (тобто в старорусській мові. — М. Т.) еще равноправны обороты: более древний «почни глаголати, како быхомъ промыслили о русской земли» и позднейший по происхождению, заключающий в себе уже союз, а не глагол бы: «поча думати, како бы умирится». Первоначально без последнего легко можно было обойтись, как и теперь обходится без него сербский яз.: «почеше се разговарати, како би побегли». В ст.-рус. — «како быхомъ ся съняли», независимо от контекста, есть или условное или желательное. В нынешнем «как бы мы сошлись» есть только условное, а для оттенка заключительности, связанного с желательностью, требуется непременно «как бы нам сойтись». И при заключительном союзе чтобы, лишь бы, укр. щоб, аби, причастие -л вытесняется неопределенным. В укр. еще правильны обороты как «ой я вдома обідала, аби братка одвідала» (т. е. «не обідати прийшла, а аби одвідати», лишь бы навестить), Метл., 281; нема у серця мого сили, щоб я змогла его забуть..., Котл.»² і т. ін.

Все це незаперечно свідчить про те, що ідея давньої спільності всіх східнослов'янських народів була висунута й обґрунтована в працях дореволюційних славістів.

Уперше їй була протиставлена думка про витворення кожної із східнослов'янських мов безпосередньо на базі спільнослов'янської мови в праці С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера «Grammatik der ruthenischen (ukraini-

¹ А. А. Потебня, Из записок по русской грамматике, т. I-II, М., 1958, стор. 154-155.

² А. А. Потебня, зазнач. праця, стор. 426.

schen) Sprache». Оцінюючи третє видання цієї праці (Відень, 1913), відомий російський мовознавець О. Шахматов писав: «Згоджуючися з авторами на тому, що вони своїм докладним описом українського язика явили значну прислугу славістам, я, проте, не бачу, щоб їх праця вложила щось додатне в історичне й порівняне виученне слов'янських язиків — і се мимо того, що автори мали таку мету перед собою. Гадаю навпаки, що той розділ їх книги, де вони *переглядають* (підкреслення наше. — М. Т.) питання про становище українського язика серед слов'янських язиків (стор. 455 і далі: Die Stellung des Ruthenischen innerhalb der slawischen Sprachen) з погляду сучасної історичної науки не витримує критики»¹. І далі О. Шахматов переконливо доводить, оперуючи великим мовним матеріалом, у чому хибність позиції авторів щодо початків історії української мови. На його думку, «автори розгляданої граматики... зовсім знехтували історію язика, переглядаючи знаменні прикмети, що відрізняють сучасні слов'янські язики від язика праслов'янського. Так, в § 262 до лічби відмін українського язика від праслов'янського відноситься не одно повнозвучність (п. 7) і не одно перехід *e* в *o*, *ь* в *ъ* перед *л* (п. 28), а й зникнення *ъ* і *ь* та заміна їх на *o* і *e* (п. 2) — а проте навряд чи автори згодяться припустити, щоб усі ці явища повстали на українському ґрунті перед XII віком; або ще теж збіг загальнослов'янських *ы* і *и* в одному звукові (п. 5) — а проте трудно, щоб хто зважився припустити, що сей збіг стався вже в XI або XII віці; допустивши се, доведеться присвідчити, що збірник 1073 р., збірник 1076 р., Галицьке евангеліє 1144 року писали не українці; до того ж збіг *ы* і *и* в одному звуці не може назватись загальномаIORуським з'явищем, бо

¹ О. Шахматов, До питання про початок української мови. — «Україна», 1914, кн. 1, К., стор. 7.

рефлекси обох звуків і досі можна відрізнити в деяких угро-руських і північно-малоруських говірках. Історія язика застає український язик не тільки в тій стадії, що відбивається в сучасній живій мові, але теж і в давнішій стадії, коли глухі *ъ* і *ь* ще існували, *ы* і *и* не змішувались, *е* «в замкнених складах» (п. 12) ще не перейшло в *ї*, *ѣ* ще не змінилось на *ї* (п. 10), сичачі *ш*, *ж*, *ч*, *дж* і *р* ще не ствердли (п. 36). Але історія не знає українського язика з носовими, без повнозвучності, з сполученням *tj* і *dj*, з сполученнями *ор*, *ол* в назвуку, з вимовою **мелко* замість *молоко* або **вьлкъ* замість *вьлкъ*. Значить, автори «Граматики» в § 262 змішали українські з'явища двох рядів: перший ряд — це той, що відрізняє український язик від загальнослов'янського, і другий — це той, що відрізняє пізніші стадії українського язика від давніших стадій того ж язика»¹.

Здається, ясно. Після цієї критики жоден відомий мовознавець не наважувався повторювати помилку С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера.

На періоді спільноруської єдності і початках її розкладу була зосереджена увага А. Ю. Кримського. У працях «Филология и Погодинская гипотеза» (К., 1904), «Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації староруських рукописів» (Львів, 1906), «Древнекиевский говор» (СПб., 1907), «Украинская грамматика» (М., 1907) учений виділив у спільноруській мовній єдності три етапи: перший — VI–IX ст. — виникнення мови східних слов'ян (етап, не засвідчений пам'ятками); другий — X–XI ст. — спільноруська мовна єдність, що мала зафіксовані в пам'ятках діалектні відмінності; третій — XII–XIV ст. — час активних дивергентних процесів у східноруській мовній єдності, що привели до формування в XIV ст. трьох окремих східноруських мов. Староруський період для А. Кримського —

¹ О. Шахматов, зазнач. праця, стор. 9–10.

це активне вироблення місцевих північно-, середньо- і південноруських діалектних ознак, що в сукупності давали змогу виділити проторосійський, протобілоруський і протоукраїнський мовні типи. Цілком виразно А. Кримський говорить про це в праці «Історія української мови»: «Еру самостійності й викристалізування трьох руських мов мабуть краще буде визначати... XII–XIV віками»¹.

Ідеї О. Шахматова – А. Кримського дістали дальший розвиток у працях радянських і зарубіжних славістів. Але буржуазно-націоналістичні мовознавці на це не зважають.

Здійснюючи інтенсивну ідеологічну «обробку» української еміграції, вони грубо фальсифікують історію східнослов'янських народів і їх мов. За більшістю авторитетних джерел, до VI–VII ст. н. е. існувала спільнослов'янська мовна єдність. Лише з VII ст. «спільнослов'янська мова почала явно розпадатися, втрачати колишню єдність своєї системи, мовна традиція почала втрачати свою силу. Звичайно, слов'янські племена своєю мовою були ще дуже близькі одне до одного, однак життєвою, провідною тенденцією стає їх мовна диференціація, а не об'єднання. Цей процес готував ґрунт для остаточного розпаду спільнослов'янської єдності, що відбувся разом з утворенням окремих мов»². У східній частині слов'янства уже з IX ст. починається консолідація племен в єдину східнослов'янську феодальну державу. Чи були в цей час міжплемінні діалектні відмінності? Звичайно, були. Проте більше було успадкованої від минулого мовної спільності, яка, до того ж, підтримувалася існуванням спільносхіднослов'янської літературної мови — давньо-

¹ А. Кримський, Історія української мови (машинопис). Зберігається у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР, інв. № 1.22430, стор. 195.

² Ф. Филин, Образование языка восточных славян, М. – Л., 1962, стор. 219.

руської мови Київської Русі. Найвиразнішою мовною рисою, що відрізняла східнослов'янську мовну зону X–XI ст. від західно- і південнослов'янської зон, було збереження редукованих *ъ* і *ь*¹. Лише їх активний занепад (за всіма лінгвістичними джерелами, не раніше кінця XI — початку XII ст.) приводить до відчутних змін у фонетиці, а згодом і в морфології різних груп східнослов'янської людності.

Такими є факти, викладені в глибоко аргументованих працях О. Шахматова, Т. Лер-Сплавінського, Л. Булаховського, Ф. Філіна, І. Білодіда та інших дослідників. Навіщо ж М. Чубатому і П. Ковалеву фальсифікувати загальновідомі істини? Для чого ці намагання довести, що вже з VI ст. (тобто ще до розпаду слов'янської спільності) існувала окрема українська мова? Для того, виявляється, щоб дати змогу іншим «ідеологам» надсадно вигукувати шовіністичні нісенітниці типу «князь Володимир Великий — могутній український імператор» або «Ярослав Мудрий... ціле своє життя закріплював та ще й поширював Українську імперію» (ВШ, 1969, № 10) і под.

Можливо, проте, тут є ще одна причина, принаймні її можна постулювати, беручи до уваги суперечності в тлумаченні П. Ковалевим поняття староруської мови. Я маю на увазі залежність учених від різних буржуазно-націоналістичних центрів, необхідність дотримуватися певних, декретованих ними поглядів. Свідчення цього дає сама буржуазно-націоналістична преса.

Контроль над українським обивателем-емігрантом з боку «проводів» досягає того, що він без дозволу не може навіть піти на концерт радянських артистів. Обурливі факти наводяться, наприклад, у дописі «Про українську пісню та інше». Коли відомий український співак Д. Гнатюк і скрипаль О. Криса виступали з концертами у США, націоналістичний набрід провів широку акцію,

¹ Ф. Филин, Образование языка восточных славян, стор. 263.

«запрягши до цього всю свою партійну пресу, своє радіомовлення, розповсюджуючи летючки, влаштовуючи «пікетування» тощо, щоб українська громада збойкотувала їхні концерти... Коли запитали одну паню, чи вона вибирається на концерт, вона відповіла: «Я дуже хотіла б піти, але... провід не дозволяє» (УС, 1971, XI, стор. 23).

У поході проти свободи слова беруть участь і буржуазно-націоналістичні «наукові установи». Прикладом цього може служити документ з виразною назвою «Засади співпраці в управі Американського НТШ», прийнятий 15 лютого 1969 р. управою «Наукового товариства ім. Шевченка» в США. Оті «Засади співпраці» являють собою своєрідний кодекс поведінки, який, згідно з волею авторів, повинен бути обов'язковим не тільки для членів їхньої організації, але і для всіх українських науковців в Америці чи, може, навіть на Заході взагалі. Що ж ставиться в обов'язок науковцям за право друкуватися? Відповідь недвозначна — «боротьба проти Радянського Союзу». Ясніше не скажеш! То, може, на писаннях П. Ковалева позначився дух цього документа?

Щоб остаточно заплутати справу з виникненням трьох східнослов'янських народностей, «ідеологи» вдаються до свого улюбленого, найвиправданішого засобу — оковамилювання: «У всіх шкільних книжках у СРСР постання українського народу та його мови починається лише з XVI ст.» (ВШ, 1967, № 7–8, стор. 780). Ну, а що, коли зарубіжні читачі справді заглянуть до будь-якого підручника з історії, виданого в СРСР? Адже вони легко переконаються, що автор наведеної вище цитати, м'яко кажучи, вводить їх в оману: у всіх підручниках виникнення українського народу і його мови датується XII–XIV ст.

II

Яких принципів дотримуються автори з Мюнхена, Лондона, Нью-Йорка у фальшивій боротьбі за культуру мови? Якихось би треба дотримуватись, бо мова усіх без

винятку буржуазно-націоналістичних видань далека від своєї природної чистоти. Є в ній і не освячені традицією вживання германізми, і полонізми, і різні варваризми, і вузькі діалектизми, і просто ні на що не схожі дивогляди. Ось кілька прикладів: *сприємливо* для всіх, перший *здви́г* (тобто зібрання) українців в Австралії, *стрільно* (зброя), *твориво* (утворення), виконав *атентат* (вчинив замах), *майкут* (лівша) і под.

Що найбільше впадає в око при читанні «екзильної літератури» — це втрата багатьма авторами (і, безперечно, редакторами емігрантських часописів) відчуття природності українського вислову. Я маю на увазі не тільки надмірну засміченість мови недоречними запозиченнями типу «і кожна найменша річ *абсорбувала* її всеціло», «*візія* відродження», не тільки численні полонізми (*бляск, тутейший* і десятки інших), а й штучні, неприродні для справжніх носіїв української мови словотворчі моделі, форми побудови словосполучень і под. (пор., наприклад, «пізнали хоч *частинно* її особистість»; «*розочнена* ситуація»; «Оглядаючи картини, не можна ізолюватися від них, почуватися не *заторкненим*» і т. д.). На Україні, як відомо, багато уваги приділяється зараз міжслівній евфонії. Та куди там до цього «екзильному» поборникові чистоти української мови! Написання типу «*один з співрозмовників*» є тут звичайними. Замість того, щоб учитися як слід української мови, вони звинувачують українських радянських мовознавців у... русифікації української мови. «Ідеологи» в особі В. Чапленка намагаються прищепити емігрантським масам думку, ніби на Радянській Україні відмовилися від традицій української літературної мови, ігнорують давні лексикографічні праці й навіть лінгвістичну спадщину 20-х років.

Варто було б В. Чапленкові все ж таки, коли вже він береться за цю справу, хоча б уважніше читати радянську мовознавчу літературу. В підсумковій праці з історії українського радянського мовознавства, що вийшла

друком 1967 р., сказано: «Підготовка і видання на Україні в 20–30-х роках великої кількості більших і менших словників найрізноманітнішого практичного призначення проходили паралельно із великою за обсягом і науковими масштабами роботою, що розгорнулася в Академії наук УРСР під керівництвом відомого вченого А. Ю. Кримського над академічним «Російсько-українським словником» у 4-х томах»¹. Далі у згоді з фактами відзначається, що цей словник не був нормативним і в наш час має цінність як «лексикографічна пам'ятка, в якій зібрано величезний і здебільшого документований лексичний матеріал з української класичної літератури та фольклорно-етнографічних джерел»².

Що ж до чистоти мови, то В. Чапленкові й К^о слід було б краще звернутися до мови власних видань. Нехтуючи давню українську літературну традицію, деякі оборонці «чистоти мови» дозволяють собі вживати такі ось слова: *клеветницька* кампанія, *ложні* вигадки, *припинання* до вузів, *потащили*, *багаточисленні*, *не здасть* (іспитів), *нап'ятнувавши*, *взаїмна поміч*, *таяв* сніг, виглядати *прилично* і багато інших.

Лайки на адресу «русифікаторів» — звичайне явище в жовто-блакитній пресі. Вони звернені і до українських радянських мовознавців, і до письменників. Так, молодих поетів звинувачують у тому, що вони «засмічують» мову такими «русизмами», як *блюдечко*, *волосипед* (!), *лимони*, *зрастуй*, *плаха* та ін. Ну що б авторів цих «критичних зауважень» та звернутися до словників. Навіть не до радянських, навіть не до «Словаря української мови» Б. Грінченка (він же вийшов на Східній Україні та ще й одержав премію від Петербурзької Академії наук!), а, скажімо, до виданого 1886 р. у Львові «Малорусько-німецького словаря», укладеного Є. Желе-

¹ «Мовознавство на Україні за п'ятдесят років», К., 1967, стор. 106.

² Там же, стор. 107.

хівським та С. Недільським. Там би він знайшов усі ці «русизми», вживані радянськими поетами. Але до словників наші критики, як і їхні, «екзильні», поети, заглядають рідко. Та й чи треба заглядати до них, коли пишеться ось таке: «Травневий розлябаний легіт вмирав. На бростях ряндавих синкопами лун» (ВШ, 1970, № 2, стор. 202).

III

Одним із улюблених прийомів ідеологічного впливу на емігрантський загал є критика українського радянського мовознавства. У ролі «найвищих суддів» найчастіше виступають О. Горбач, Ю. Шевельов та ін.

О. Горбач належить до тих, хто уважно стежить за нашою мовознавчою літературою, особливо за працями з давньої історії української мови. Займаючи офіційно посаду завідувача кафедри славістики Франкфуртського університету, О. Горбач повинен би мати якийсь свій власний лінгвістичний доробок. Проте похвалитися чимось помітним цей «професор» не може. Тому він, поперше, підбирає деякі крихти (як виявилось, О. Горбачеві більше імponує слово «окрушини») з нашого мовознавчого столу (з'явилося в нашій пресі повідомлення про публікацію «Граматики слов'янської» І. Ужевича — і О. Горбач пише про неї статтю, дізнався, що в Києві ведеться підготовка до друку відомого «Лексикона латинського» Є. Славинецького — і наш «земляк» поспішає видати — з помилками — інший, менший словник, укладений за участю цього ж автора), а по-друге, виступає як постійний критик нашої наукової продукції.

1968 р. у Празі, як відомо, відбувся VI Міжнародний конгрес славістів. Природно, що всі славістичні органи подали на своїх сторінках розгорнуті звіти про наукову тематику з'їзду, його перебіг і наслідки. Відгукнувся на цю подію заміткою в «Сучасності» і О. Горбач. Проте цього автора, як і редакцію «Сучасності», наукова

проблематика з'їзду цікавить мало. Перераховуючи скоромовкою доповіді українських делегатів, автор намагається дати їм характеристики. І тут відчувається відсутність філологічної підготовки: О. Горбач часто плутає терміни, будує нековирні визначення типу: «автор... (ідеться про доповідь В. Русанівського «Порівняльно-типологічна характеристика дієслівної категорії стану в слов'янських мовах». — М. Т.) визначив типи синтаксичних форм виражувати стан активним, пасивним, чи безособово-називним реченням». В такому ж дусі цей мюнхенець, що називає себе українським ученим, розводиться про «вади» доповіді І. Білодіда, який нібито «применшив ролю польського впливу, ставлячи його мало не на одну лінію з чеським, угорським чи сербським» (доповідь була позитивно сприйнята науковою аудиторією, в тому числі і польськими вченими). При цьому О. Горбач ні словом не згадує, що цю думку він висловлював уже під час дискусії на з'їзді і що її цілком слушно заперечував чеський лінгвіст Я. Моравець. Що б його ще закинути радянським лінгвістам? З'їздові, як відомо, було представлено від УРСР 6 лінгвістичних доповідей, але вони лишилися мало приступними мюнхенському спостерігачеві, бо мали науковий характер. «Професор» помітив лише влаштовану ним і подібними до нього «вченими» позанаукову кулуарну метушню, подробиці якої він смакує, старанно заносючи на папір.

Але між рядками про доповіді і про нараду пробивається основна думка, заради якої мюнхенська «Сучасність» зацікавилася славістичним конгресом. Автор обурюється тим, що вчені з Німецької Демократичної Республіки критикують антинаукове висвітлення окремими західнонімецькими дослідниками історії слов'ян. Стара пісня! Адже й на Софійському славістичному конгресі 1963 р. О. Горбач намагався нападати на доповіді членів радянської делегації за те, що в них утверджується

дружба слов'янських народів, а не їх ворожнеча. Але в цій статті автор ще більше відкриває своє обличчя: він уважає, нібито славістичним конгресам «нав'язано» кілька політичних проблем, «що їх мусили західні та східні фахівці прийняти як гірку пілюлю — ціну за науковій зустрічі в такому масштабі». Що ж є цією «гіркою пілюлюю» для О. Горбача і «Сучасності»? Виявляється, антифашистська тематика! «Почалося, — каже О. Горбач, — від включення «антифашистського» фольклору в тематику фольклористичної секції..., а далі — справи «спільної боротьби слов'ян проти фашизму» і співпраці їх у тій боротьбі під час і після другої світової війни» (!). Цією фразою О. Горбач — колишній гітлерівський служача з дивізії «СС-Галичина»¹ цілком виразно заявив, на чиему боці його симпатії, якої ідеологічної лінії він дотримується.

До фразеології, що не має нічого спільного з наукою, вдається й Ю. Шевельов. Авторіві «A Prehistory of Slavic», можливо, хоча б для зовнішньої пристойності слід було б уникати лайок. Але жовто-блакитна преса має свій стиль, якого мусить дотримуватися кожен її дописувач. Взагалі Ю. Шевельов уміє легко міняти і обличчя, і голос, і прізвище (Шевчук — Шерех). Пишучи наклепницькі статті про радянську дійсність, Ю. Шевельов скидає з себе професорську мантію. Він знову стає тим Ю. Шевельовим, який складав під час війни гімни на честь «німецьких вояків», що «перенесли кордон на Дінець», й антирадянські статті під ім'ям Г. Шевчука до фашистської газети «Нова Україна», що видавалася у Харкові.

Яскравий приклад наклепницької діяльності Ю. Шевельова — його статті про українське радянське мовознавство. У великій колективній праці «Current Trends

¹ Див.: Я. Радченко, Е. Чабан, Турист за дорученням. — «Радянська Україна» від 13 березня 1973 р

in Linguistics»¹ (стор. 217–250) Ю. Шевельов пише про українське радянське мовознавство післявоєнного періоду.

Зважаючи, мабуть, на рівень читача і загальний характер видання, автор тут намагається менторським тоном принизити здобутки українського мовознавства, заперечити цінність тієї або іншої праці лише тому, що особисто йому вона не подобається. Лейтмотивом огляду Ю. Шевельова стало протиставлення праць з мовознавства, написаних у 20-х роках, працям 50–60-х років. Між цими періодами українського радянського мовознавства американському професорові ввижається ціла прірва. Насправді ж кожному, хто об'єктивно і неупереджено ставиться до українського мовознавства, відомо, що кращі праці, створені протягом 20-х років, залишаються у золотому фонді української лінгвістики, яка поповнилася протягом 50–60-х років не одним десятком досліджень, написаних з урахуванням найновіших досягнень вітчизняного і зарубіжного мовознавства. Ю. Шевельов не може, звичайно, з цим погодитись і, дезорієнтуючи громадськість та видавців названої праці, робить категоричний висновок, що досягнення українських мовознавців у більшості випадків не відповідають вимогам часу. Відірваний від живої української мови, він береється заперечувати окремі процеси, властиві їй на сучасному етапі розвитку. Взяти хоча б таке часткове питання, як вимова дентальних консонантів перед *i*, що походить з давнього *o* (*ніс – носа*). Поширення тенденції до палаталізації приголосних у зазначеній позиції — справжній факт сучасного українського усного літературного мовлення. І Ю. Шевельов поспішає дати цьому фактові виключно «наукове», позбавлене будь-якого «політичного» упередження пояснення: це не що інше, як результат двомовності з проекцією на уподібнення ук-

¹ Див.: «Current Trends in Linguistics (Soviet and East European Linguistics)», Mouton and Co, 1963

раїнської фонологічної системи російській. Світовій лінгвістичній науці в принципі відомо, що в процесі контактів будь-яких мов виникають певні явища, так звані риси «уподібнення». Дослідники українсько-російських мовних контактів засвідчують певні риси взаємовпливу в обох мовах — це явище не одностороннє. С. І. Ожегов, автор відомого «Словаря русского языка», неодноразово відзначав вплив української лексики, фразеології, навіть фонетики, на російську мову. Ці впливи не порушують фонологічних систем ні російської, ні української мов. Однак у цьому разі Ю. Шевельов помиляється і, мабуть, сам знає про це. Згадуване фонетичне явище розвивається на ґрунті української мови без будь-якого впливу. Але якщо це «заважає» професорові, то чому ж «непомітно» не помилитись?

Нерви зовсім зраджують Шевельова, коли він пише для свого націоналістичного оточення. Так, у статті «Покоління двадцятих років в українському мовознавстві», надрукованій 1969 р. у мюнхенських «Записках НТШ», Ю. Шевельов знову повертається до теми сучасного українського радянського мовознавства. Добре знаючи смаки публіки, на яку розраховані «Записки», він безапеляційно заявляє, що про порівняння праць сучасних українських мовознавців з працями учених 20-х років навіть не може бути й мови. Докази на користь такої заяви також досить «оригінальні»: 1) нові праці українських учених не мають свого обличчя, не позначені оригінальністю, 2) «твори західних учених, навіть польських і чеських, мало кому відомі на Україні», бо українські вчені «і читати чужими мовами не вміють». Ю. Шевельов тут, звичайно, не оригінальний. Дуже вже ці «пасажі» нагадують стару як світ плітку про «роги» комуністів, якою буржуазна пропаганда лякала колись західного обивателя.

З'явився на Радянській Україні журнал «Мовознавство» — Ю. Шевельов поспішає дати йому оцінку на

сторінках мюнхенської «Сучасності» у пасквілі під назвою «Рік видання другий». Витримуючи стиль жовто-блакитної преси, Ю. Шевельов намагається переконати своїх поплічників і однодумців по зраді, що журнал «Мовознавство» — зовсім не науковий журнал, а «відомчий бюлетень», автори якого займаються «приписами», «ляпають язиками». Тепер уже йдеться не про переймання російських зразків: автор провокаційно протиставляє мовознавчі журнали, видавані російською й українською мовами. Про «науковість» мови з уст поборника «європейських стандартів у науці», здається, не варто багато говорити. Професора дратує все: й інформації про наукові студії співробітників Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, і журнальні рубрики «Культура мови» та «На допомогу вчителю», й ідеї нормативності на сторінках журналу, і те, що статті у «Мовознавстві» присвячені переважно питанням української мови, і навіть академічні звання українських мовознавців. Викликає його безсилу лють те, що в журналі багато говориться про розквіт української мови, її широкі суспільні функції, її красу і силу. Не надав журнал протягом двох років переваги рецензіям на зарубіжні видання? Ю. Шевельов відразу ж оголює «коріння зла»: українська радянська лінгвістика «ще не навчилася ходити», «що вже там їй думати про пізнання чи підбій світу», коли вона має «дуже неокреслену уяву про західне мовознавство». Така обмеженість приписується цій галузі наукового знання, досягнення якої неодноразово позитивно оцінювалися в зарубіжних виданнях. Ні, таки жодною мірою не можна закинути Шевельову відсутності певної скромності: у нього виробилася потворна гіпертрофія «самовираження», самозакоханого блюзнірства.

Наукова дискусія не до вподоби Ю. Шевельову. Він надає перевагу звичайнісінькому цитатовисмикуванню з наступним переключенням або голосливим заперечен-

ням думок і концепцій авторів статей, надрукованих у журналі «Мовознавство». Так, опонента «Мовознавства», наприклад, зовсім не цікавлять думки про розвиток наукового стилю української мови, висловлені на сторінках журналу. Досить висмикнути одне лише речення, що науковий стиль характеризується упорядкованістю термінології, щоб звинуватити журнал у ненауковості.

Особливу ж лють у нього викликає той факт, що журнал «Мовознавство» «воліє залишатися на ґрунті марксизму». На цьому гра в апостола від чистої науки кінчається. Ю. Шевельов з такою ж заповзятливістю служить сучасним силам реакції, з якою він описував у 1941–1942 рр. «подвиги» фашистської воячини і прислужувався їй.

Таке наукове і політичне обличчя «головного авторитета» буржуазно-націоналістичного мовознавства Ю. Шевельова, що повторює загалом фізіономічні риси О. Горбача, В. Чапленка та їм подібних. І зміст їхніх статей, і дух, і фразеологія — все підпорядковане збереженню «чистоти» головної ідеологічної лінії — антикомунізму. Всяка наука, в тому числі й лінгвістика, повинна робитися чистими руками. Відомо, що є певна наукова етика: з брудними помислами і руками далеко не зайдеш — навіть за океаном.

Як і слід було чекати, наша характеристика перекинчику Шевельову не сподобалася (хоч вона й побудована, як він пізніше визнав, на тих фактах, про які сам повідомив громадськість). І тому в шостому номері журналу «Сучасність» за 1971 рік він вирішив дещо до неї «додати». Доповнення вийшло настільки яскраве, що навіть його одностудець В. Чапленко зняковів і спробував трохи осмикнути професора. Але про все своїм порядком.

Насамперед Ю. Шевельов намагається будь-що перекреслити наслідки свого навчання в Радянському Союзі, знецінити роль Харківського університету як одного

з осередків філологічної думки на Україні. «Якщо я створив що-небудь корисне для науки, я завдячую це насамперед особистій праці й контактам із західними вченими...», — так розриває Ю. Шевельов ту уявну нитку, яка могла б його єднати з батьківщиною. Зводити наклепи на свою alma mater — це вже щось не гідне ні вченого, ні людини.

І ще два цінних (з погляду саморозкриття) признання робить Ю. Шевельов у цих своїх самовпевнених розумуваннях. Передусім він хоче виправдати своє співробітництво з німецькими фашистами в часи гітлерівської окупації м. Харкова. Послухаймо ж, як він це робить: «Прихід німців відкрив змогу сказати деякі правди, приховувані радянським режимом. «Нова Україна» була єдиною газетою. Було б вкрай наївно не використати її для слова про хоч би частку правди». Признання цілком гідне тих характеристик, які Ю. Шевельов одержував досі як зрадник батьківщини. Навряд чи в кого-небудь ще по обидва боки Атлантичного океану повернувся б язик говорити про те, що німецька окупація принесла «свободу друку», можливість «говорити правду». На це здатний тільки український буржуазний націоналіст — людина без совісті, честі, людина, для якої батьківщина — предмет брудних спекуляцій.

Ось іще одне «признання» бандерівського штибу: «Я ставився з пошаною до пересічного німецького вояка і не вважаю цього за помилку або провину». Уявімо собі окуповану Україну, спалені села, шибениці в центрі Харкова, неприбрані трупи радянських людей, ешелони з українськими дівчатами, яких силоміць відправляють у Німеччину, колючий дріт та масові розстріли, — і ми відчуємо, за що шанував Ю. Шевельов «пересічного німецького вояка», за що він складав гімни на його честь. Так, пане професоре, гімни, про які ви чомусь забули згадати, коли характеризували свою «літературну діяльність» у підневільному Харкові. Різними очима дивили-

ся в той час на Україну ви і українські селяни, ви і українські робітники, ви і справжня українська інтелігенція, ви і прогресивна світова громадськість. Ось уривок із спогадів про Україну колишнього капітана італійської (тобто окупаційної) армії, відомого італійського письменника К. Малапарте: «Восени 1941 року я був на Україні, недалеко від Полтави. Весь район кишів партизанами. Здавалось, повернулись часи козацьких повстань Хмельницького, Пугачова, Степана Разіна. Партизанські загони діяли в лісах, у дніпровських плавнях, постріли з гвинтівок та кулеметні черги зненацька розтинали тишу — стріляли з руїн, з ярів, з кущів. Потім знов западала тиша — гнітюча, глуха тиша неосяжної української рівнини... Одного дня німецький офіцер їхав через село на чолі артилерійської колони. Ніде не видно було жодної живої душі, будинки, здавалося, стояли пустою вже давно. Поприв'язувані біля порожніх ясел у колгоспних стайнях лежали мертві коні, вони погинули з голоду. Село було схоже на всі інші українські села, що зазнали жорстоких репресій з боку німців»¹.

Картин, подібних до цієї і пройнятих таким самим настроєм, сотні, тисячі. Їх написали українські і неукраїнські автори, митці і немитці, комуністи й некомуністи. Але Ю. Шевельов має інші очі — буржуазно-націоналістичні. Тому якщо він і бачив усе, на що здатні були фашистські солдати, то не втрачав до них поваги і не вважав це за помилку або провину.

Є в статті Ю. Шевельова ще одне цінне й цікаве саморозкриття. Ставши в позу професора, він починає, наприклад, повчати, які питання слід було б висвітлювати в журналі «Мовознавство». Ось навколо чого, на його думку, треба вести «наукові дискусії»:

— у справі літери г;

¹ «Всесвіт», 1972, № 1, стор. 89.

— у справі пом'якшення чи непом'якшення приголосних перед і в словах типу *стіл, лій, дім* тощо.

І, звичайно, самозакоханий автор йде на все, аби знову й знову просторікувати на теми... «русифікації України».

Цікаво, чи хто-небудь із зарубіжних славістів читає «Сучасність»? Якщо читає, то, безперечно, не може не вигукнути подібно до хлопчика із Андерсенової казки: «Але ж король голий!». Так, примітивність, убогість погляд американського професора очевидна кожному славістові, навіть початківцеві.

Залишмо осторонь явно провокаційну вигадку автора фашистської газети про «русифікацію України». Радянські люди такої «проблеми» не бачать, вона створена тими, хто, продавши рідну землю, погавкує на неї з європейських та американських смітників.

Що ж до суто «мовознавчих» проблем, які намагається нав'язати радянській лінгвістиці гітлерівський прихвостень, то від них за версту відгонить неуктвом і ретроградством.

Отже, про літеру *Г*. Відомо, що такої проблеми в українському мовознавстві ніколи не існувало, її підкинули люди типу того ж таки Ю. Шевельова десь усередині 20-х років.

З близько 50-и правописних систем, що пропонувалися в різних українських виданнях дореволюційного часу, практикували графічне відбиття цієї фонemi тільки біля 20-и. Відомо, що в українській писемності XVI–XVIII ст. в запозичених словах на позначення вибухового *г* зрідка виступали латинське *g*, буквосполучення *кг* або літера *г*: *грунтъ, гмах, кгородский* і под. У рукописах І. П. Котляревського, як і в «Енеїді», виданій М. Парпуною, фонема (*г*) не знайшла ніякого відбиття. В «Грамматике малороссийского наречия» О. Павловського (1818 р.) використовується давнє буквосполучення *кг*. Такі відомі діячі української культури, як письменники П. Гулак-

Артемівський і Г. Квітка-Основ'яненко, фольклористи М. Цертелєв і М. Максимович, фольклорист і мовознавець І. Срезневський та інші, не користувалися ніякими знаками для відтворення цієї фонемі. Немає її, зрештою, і в «Русалці Дністровій» (1837 р.). З граматистів уперше вводить **г** Й. Левицький в своїй граматиці 1834 р. Цією ж літерою користується «Зоря Галицька». П. Куліш пропонує повернутися до латинського *g*. М. Гатцук запроваджує свій окремий знак. П. Чубинський знову-таки відмовився від будь-якого відтворення цієї фонемі. Зігнорували її й «Найголовніші правила українського правопису» від 29 квітня 1918 р. Тут писалося: «Відповідно до нашої вимови чуже *g* передано через **г**: *гімназія, телеграф, генерал, газета, термінологія, психологія*». «Головніші правила українського правопису» від 17 січня 1919 р. теж висловлюються за вживання **г**: «звук *g* в чужоземних словах передаємо через **г**: *гімназія, телеграф, генерал, газета, термінологія, психологія*», хоч тут же подають примітку: «В цьому випадку часто пишуть і **г**: *телеграф, генерал*». Категоричніші були вимоги, викладені в «Правилах» ВУАН 1921 р.: тут запроваджувалося написання **г** в іншомовних словах, хоч коло таких слів не окреслювалося.

Дискусія навколо вживання літери **г** розпочалася при обговоренні «Українського правопису», що вийшов друком 1928 р. Більшість членів комісії висловились на той час за впровадження **г**. Аналізуючи хід тодішніх дебатів з приводу правопису, О. Синявський писав: «... Дебатували й голосували за паралелізм латинки й теперішньої абетки, за зміну *й* на *j*, за усунення *я, є, ю, ї* зовсім або частково (тобто так, щоб їх залишити після приголосних, але скасувати у початку складу), за скасування літери **г**, за скасування *ї*, за введення нових знаків для середнього *л* та білабіального *в* і, на решті, за нові окремі знаки на означення африкат *дж*

і дз»¹. «Хоч, правда, на конференції, — пише далі О. Синявський, — голосувала за те, щоб чуже *g* передавати українським *г*, значна більшість (26 за *г* і 10 за *g*), але це може й випадково...»². Про випадковість наслідків голосування свідчить той факт, що правопис 1928 р. у багатьох відношеннях не задовольнив українську громадськість.

Найбільше труднощів викликало тлумачення правопису запозичених слів, М. Мироненко, автор посібника «Новий правопис чужих слів і власних імен та правописний словничок» (К., 1929), змушений визнати, що «цей розділ офіційного правопису багатьом, мабуть, здаватиметься непоборно тяжким для засвоєння, не цілком усталеним і не досить унормованим, бо ж деякі пункти правопису чужих слів не мають точних і ясних правил, напр., правила правопису *г* – *г* та сполучень **ла, ло, лу, л** і **ля, льо, лю, ль**»³. Авторіві не вдається, звичайно, зробити ці правила яснішими й зрозумілішими. Після досить довгих пояснень він резюмує, що «певного правила встановити не можна, в сумнівних випадках треба вдаватися до правописного словничка»⁴.

Хибність запроваджених правил невдовзі стала очевидною, і в новому виданні правопису (1933 р.) вони були вилучені разом із літерою *г*.

Такі є факти. Але Ю. Шевельов їх або не знає, або свідомо ігнорує. «Якби була навіть одна пара слів, — пише він, — де *г* має розрізнявальну ролью — скажімо, *грати* – *грати*, *гніт* – *гніт* — цього вистачило б для визнання *г* за фонему, і фонемний характер *г* змушений визнати й В. Русанівський». Українським мовознавцям давно вже відомі істини, в яких плутається Ю. Ше-

¹ О. Синявський, «Коротка історія українського правопису». — 36. «Культура українського слова», X. — К., 1931, стор. 103.

² Там же, стор. 105.

³ М. Мироненко, «Новий правопис чужих слів і власних імен та правописний словничок», К., 1929, стор. 3.

⁴ Там же, стор. 14.

вельов та ще декілька невігласів. Адже чи не в кожному підручнику з української мови визнається фонемний характер [ɣ]. Зокрема, в книзі «Фонетика» (К., 1969) п'ятитомної праці «Сучасна українська літературна мова» цілком виразно сказано: «... наявність таких протиставлень, як [ɣ]рати – грати – прати – брати – драти; [ɣ]улі – кулі – дулі – люлі; [ɣ]о[ɣ]отати – гоготати; [ɣ]ніт – гніт, а також неможливість заміни [ɣ] іншим приголосним у таких словах, як [ɣ'ʊdʒu'k], [dʒu'ra], [ɣ'ɛɣati'] тощо, дає всі підстави для того, щоб визнати [ɣ] окремою фонемою сучасної української літературної мови» (стор. 239).

Якщо вже йдеться про те, що треба й чого не треба визнавати, то Ю. Шевельову треба визнати, що він сплутав тин з воротами, коли висунув сміхотворне твердження, нібито ɣ в український алфавіт не вводиться тому, що подібного знака немає в алфавіті російському. Бо коли уведення ɣ в український алфавіт і сприяло б графічному (чисто зовнішньому) віддаленню української мови від російської, то, навпаки, воно зближувало б обидві мови фонетично (структурно), бо українське ɣ і російське ɣ передають звуки неоднакової якості.

До речі, в російській мові є факультативне фрикативне ɣ (**h**), чого не помітив Ю. Шевельов у своїй «A Prehistory of Slavic», і серед російських мовознавців також тривала дискусія, чи не слід ввести ɣ в російський алфавіт. Тільки почалася й закінчилася вона значно раніше, ніж це було на українському ґрунті, і про неї вже встигли забути. Так, В. К. Тредіаковський висловлював думку про необхідність запровадження окремої літери ɣ (голь) для позначення вибухового [ɣ], а існуюче ɣ пропонував зберегти для позначення [ɣ] фрикативного¹. Головним опонентом В. Тредіаковського виступив

¹ В. К. Тредиаковский, Разговор между чужестранным человеком и российским об орфографии старинной и новой, СПб., 1748.

М. В. Ломоносов. Замість наукового трактату він написав вірш, уривок з якого доречно буде тут навести:

...Гневливые враги и гладкословный друг,
Толпыги, щеголи, когда вам есть досуг,
От вас ответа жду, я вам даю на волю:
Скажите, где быть га и где стоять глаголю? ¹

Отакі справи з першою «науковою» рекомендацією Ю. Шевельова. «Науковість» другої того ж самого гатунку, що й першої. Якби американський професор стежив як слід за українською мовознавчою літературою, він не міг би не помітити, що «справі пом'якшення чи непом'якшення приголосних перед *і* в словах типу *стіл, лій, дім* тощо» приділено значну увагу. Ще В. Науменко писав про український звук [*і*] таке: «Хоч цей звук узагалі ... дуже м'який, але ступінь цієї м'якості залежить від його походження: найм'якший звук *і* той, що походить з **ѣ**, потім більшою твердістю відзначається той, що походить із **е**, *і* ще більшою — з **о**; це особливо помітно при приголосних **л, н, д, т**»². Цю думку підтримував у радянський час проф. Є. К. Тимченко³. Такий погляд на звукову природу українського *і* заперечував О. Синявський. Він, зокрема, писав, що «*і* після м'яких зубних не одрізняється істотно від *і* по зубних нем'яких, наприклад, у *ніс – ніс, т'ік – тік, вол'їў – воліў, с'н'іг – сніп і т. ін.*»⁴, хоч він і розрізняв тверду вимову приголосних **н, т, д, л** перед *і*, що розвинулося з **о**, та м'яку вимову цих самих приголосних перед *і*, що розвинулося з **е** та **ѣ**⁵.

¹ С. П. Обнорский, С. Г. Бархударов, Хрестоматия по истории русского языка, ч. II, вып. II, М., 1948, стор. 263.

² В. Науменко, Обзор фонетических особенностей малорусской речи, К., 1889, стор. 11.

³ Є. Тимченко, Курс історії українського языка. Вступ і фонетика, ДВУ, 1927, стор. 45.

⁴ О. Синявський, Спроба звукової характеристики літературної української мови. — «Наукові записки Харківської науково-дослідної кафедри мовознавства», 1929, № 2, стор. 10.

⁵ О. Синявський, Норми української літературної мови, Х. — К., 1931, стор. 10–11.

Як доводять нові діалектологічні спостереження, в усіх українських діалектах і в літературній мові є фонема [и], яка належить до ряду позиційно обмежених. Фонемне розрізнення [и] з найближчою до неї фонемою [і] виступає після тих м'яких приголосних, що мають у своєму звуковому ряді тверді й пом'якшені звуки. Фонемне розрізнення [и] : [і] ґрунтується на диференційних рисах: 1) обниження до середнього піднесення язика: високе піднесення (у передньому ряді); 2) ненапруження : напруження. Наприклад: *бик* : *бік*; *біла* : *біла*; *вил* : *віл*; *ум'ити* : *ум'іти*; *мир* : *мір*; *вир* : *вір*; *виї* : *вії*; *пил* : *піл* та ін. Розрізнення і (<о) та і (<е, ъ) відбувається в деяких говірках завдяки виразнішому пом'якшенню попередніх приголосних у другому випадку: *сл'ів* (від *слово*), але *пл'ів* (від *плести*), *вікно*, але *вік* (бо *вѣкъ*) і под. Ця вимова якоюсь мірою позначається і на літературній мові, тим більше що в західних землях України вона тривалий час підтримувалася ще й правописною традицією. Але все ж виразнішою і поширенішою є наддніпрянська вимова, де [і] незалежно від походження м'якшить попередній приголосний, бо виступає як корелят фонем [и], що не має цієї якості. Не дивно тому, що в книзі «Фонетика» згадуваної вже праці «Сучасна українська літературна мова» констатується факт наявності в сучасній українській літературній мові двох вимовних практик: «Вузьку, напружену вимову голосний [і] має незалежно від його походження, пор. [біл'] – білити (і з ъ) і [біл'] – болю (і з ѓ), [віз] – воза (і з о) і [віз] – везти (і з ѓ), [туг'іш'і] (і з ъ) і [туг'і] (і з -ыѣ) та ін. Такий же вузький, закритий [і] (з ѓ та з -ыѣ), зокрема, і в групах [ті], [ді], [ні], [лі], [сі], [зі], що в літературній мові відомі також як з нем'яким, так і з м'яким (або тільки напівм'яким) приголосним, але це не впливає скільки-небудь помітно на вимову наступного [і]» (стор. 379).

Здається, все тут сказано чітко, ясно й виразно, у згоді з мовними фактами. Чому ж Ю. Шевельов раптом вирішив зробити з цього проблему? Чим тут запахло? А ось чим: раз у радянських підручниках не наголошується на тому, що приголосні перед і з давнього о вимовляються тільки твердо, то тим самим схвалюється (що б ви думали?)... русифікаційна політика. Як сказав би в цьому разі «екзильний» колега пана Шевельова В. Чапленко, «оце утяв, так утяв!»

Проте справа тут, мабуть, не в безграмотності професора, а в чомусь іншому... Інший колега Ю. Шевельова, відомий вже нам О. Горбач, назвав би це чимось на зразок «антирадянського довіску», обов'язкового в буржуазно-націоналістичній писанині про українську мову¹.

Улюбленим аргументом, що його Ю. Шевельов нав'язливо використовує в своїх спекуляціях проти радянської мовознавчої літератури, є різного роду описки й друкарські помилки, які, на жаль, ще трапляються в друкованих виданнях. Помилки, звичайно, припускати не можна і коректуру треба вести уважніше. Але ж і професорові слід би посоромитися будувати, ґрунтуючись тільки на цьому, цілі системи безглуздих і дуже односторонніх доказів. Звернувся б він до праць свого колишнього учня О. Горбача. Коли останнього звинуватили в тому, що він не міг навіть повторити тему однієї з доповідей, виголошених на VI з'їзді славистів, О. Горбач образився і почав виправдовуватися. Мовляв, у його інформації про з'їзд славистів трапилася помилка, до

¹У статті «Моя відповідь М.Тарасюкові» (УС, 1971, № 2, стор. 15) О. Горбач змушений був визнати: «...Щоб добитися надрукування якоїсь своєї — безперечно цінної праці, деякі автори мусять вдаватися аж до «антибільшовицько-визвольних аргументів». Дозвольте, пане О. Горбачу, засумніватися в тому, що ви можете писати, не вдаючись до цих аргументів з власної доброї волі.

якої він не має ніякого стосунку. А щоб переконати в цьому читача, він ще раз повторив, чому була присвячена згадана доповідь: «говорив він (тобто автор доповіді. — М. Т.) про спосіб виражувати стан чи дію активним, пасивним чи безособовим реченням». Бідний Горбач! Краще було б, якби він не вносив уточнення. Адже ж станове відношення виражаються не реченнями, а спеціальними морфологічними й синтаксичними формами, співвідношення між якими у різних слов'янських мовах і з'ясовувалися в доповіді. «Виправивши помилку» в такий спосіб, О. Горбач кидається в атаку і звинувачує В. Русанівського — автора цієї доповіді — в тому, що він не відповів на критику, висловлену на його адресу у виступі проф. П. Івича: «... Серб П. Івич тоді ж у виступі (з приводу іншої доповіді) заперечував наявність предикативного інструменталу в сербохорватщині (а про що твердив був у своїй доповіді м. ін. В. Русанівський): по-сербохорватськи приявний (sic!) на виступі П. Івича В. Русанівський, хочу вірити, розумів хіба?» (УС, 1971, № 2, стор. 14). Не знаю, чи був «приявний» В. Русанівський на виступі П. Івича, але в його доповіді (хочу вірити, її О. Горбач хоч трохи зрозумів хіба?) ні словом не згадується про предикативний інструменталь в сербохорватській мові, у чому може переконатися кожен, хто її прочитає¹.

Але повернімося до Ю. Шевельова. Мені невідомо, щоб він визнав які-небудь із помилок, яких припустився у своїх серйозніших працях².

¹ Див.: В. М. Русанівський, Порівняльно-типологічна характеристика дієслівного стану в сучасних слов'янських літературних мовах, К., 1968, стор. 24 (табл. 2) і стор. 25: «Об'єкт — джерело дії досить чітко передається також в серболужицьких і в усіх південнослов'янських мовах: він виражається тільки формою от [од; od, wot] N».

² Див. рецензію Й. А. ван Кемпена: On the appearance of a new work on Common Slavic phonology. — «International Journal of Slavic Linguistics and Poetics», 1966, X, стор. 52–81.

Не реагує американський професор і на вчені нісенітниці, що їх друкує емігрантська жовто-блакитна преса з історії мови. Ось, скажімо, невелика стаття такого собі «екзильного» поета під назвою «Слово як матеріал твору». Автор її взявся доводити вищість української мови над російською тим, що, мовляв, простим словам української мови в російській відповідають словосполучення (*нетля – ночная бабочка, лилик (кажан) – летучая мышь*) або що словам *заплющати* і *розплющати* (очі) відповідають багатозначні російські *закрывать* і *открывать*. Явно хибна, шовіністична ідея (жоден мовознавець світу не наважиться у наш час говорити про «вищі» й «нижчі» мови) ілюструється недолугими прикладами. Можна ж навести десятки прикладів, коли одному слову російської мови відповідає одне або кілька українських і навпаки. Але в таких випадках і Ю. Шевельов, й інші «екзильні професори» мовчать.

Українське радянське мовознавство всупереч бажанням і прогнозам «уболівальників», що зрадили інтереси народу і знайшли притулок у таборі наших ворогів, успішно розвивається і збагачується новими надбаннями. В Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР завершилася робота над п'ятитомним курсом «Сучасна українська літературна мова» — найповнішим в історії нашої лінгвістики описом граматики, лексики і стилістики української літературної мови з урахуванням новітніх методів дослідження мовного матеріалу. Всі п'ять томів цієї капітальної праці, у створенні якої, крім співробітників Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, взяли участь мовознавці кафедр університетів та педінститутів Української РСР, уже вийшли друком і дістали позитивну оцінку з боку наукової громадськості.

На Україні ведеться величезна лексикографічна робота. У 1963 р. завершено видання шеститомного Українсько-російського словника, що найповніше з усіх вида-

них досі словників відбиває лексичний склад української мови. Визначною подією в науковому і культурному житті став Російсько-український словник, виданий 1968 р. У 1972 р. закінчилося укладання перших шести томів одинадцятитомного тлумачного Словника української мови. Чотири з них уже вийшли друком, незабаром буде опубліковано п'ятий том. Одночасно укладаються також наступні томи цієї великої праці, що охоплює лексику української мови за проміжок часу від «Енеїди» І. Котляревського до сучасної високорозвиненої мови науки, техніки, мистецтва і художньої літератури. В Інституті мовознавства укладено три томи чотиритомного Етимологічного словника української мови. У галузі історичної лексикографії успішно працюють співробітники Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. У відділі мовознавства цього Інституту завершено укладання Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.

Загальновідомі також успіхи українського мовознавства в галузі славістики, діалектології, ономастики, видання пам'яток української мови, експериментальної фонетики та структурно-математичної лінгвістики.

Про все це ми пишемо, щоб ще раз нагадати нашим «критикам», що не метушня навколо дріб'язкових справ, а широкі проблеми, справжні наукові шукання і задоволення духовних потреб членів високорозвиненого соціалістичного суспільства визначають завдання і перспективи розвитку українського радянського мовознавства.

IV

Що більших успіхів досягає в Радянському Союзі розвиток народного господарства, науки, культури, освіти, то активніше працює в країнах капіталу антирадянська пропагандистська машина. Керівники цієї машини останнім часом чи не найчастіше вдаються до фальсифікації національно-мовних питань. Розрахунок

простий: у такій багатонаціональній і багатомовній країні, як Радянський Союз, повинні б виникати мовні проблеми. Ось тут-то й можуть знадобитися «наші поради»... Марні сподівання! Народи Радянського Союзу об'єднані в могутню співдружність, що ґрунтується на єдності соціалістичного ладу. Кожна радянська республіка — це органічна частина Союзу РСР, а її культура — частина спільної духовної скарбниці нової історичної спільності людей — радянського народу. Щирим золотом виблискують серед цих багатств і мови народів радянських республік — зняряддя їхнього духовного розвитку й суспільного поступу. Великою повагою у всіх народів СРСР користується російська мова як засіб міжнаціонального спілкування. Це — правда нашої дійсності, що ґрунтується на реальних фактах життя. А боротьба з правдою — справа марна.

Ведучи антирадянську боротьбу, апологети капіталізму дають свої замовлення різним буржуазно-націоналістичним писакам, що набили руку на фальсифікаторських вправах. Яких тільки вигадок не пускають вони в світ, особливо про мову. Але спершу про дійсність.

Українська мова — національна мова українців — належить до великих за кількістю носіїв мов світу і посідає друге місце за цією ознакою серед дванадцяти слов'янських мов. За переписом 1970 р. українці становлять 74,9 % населення Української РСР (35 млн. 284 тис). Близько 75 % населення республіки вважає українську мову рідною і користується нею як засобом усного й письмового спілкування в найрізноманітніших сферах діяльності — державній, суспільно-політичній, економічній, культурно-освітній, науковій, побутовій. Українська мова — мова Української Радянської Соціалістичної Республіки. Як рідною нею користуються також українці, що мешкають на території Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, Казахської РСР та інших республік СРСР, а також за

кордоном, зокрема в Польщі, Чехословаччині, Югославії, Румунії, Канаді, США, Аргентині, Бразилії, Австралії.

Українська мова пройшла довгий і складний шлях розвитку, наслідком якого є витворення високорозвиненої літературної мови, що за масштабами суспільного функціонування не поступається перед сучасними найрозвиненішими мовами світу. Причини, які до Великої Жовтневої соціалістичної революції гальмували розвиток старописемної української мови й обмежували її суспільне функціонування, загальновідомі. Царський уряд жорстко придушував будь-які спроби виявлення національної самосвідомості, рішуче забороняв освіту рідними мовами. Ця політика була одним із проявів придушення революційного руху, що мав на меті знищення експлуататорського режиму, соціальне і національне визволення народів Росії. Передові представники української інтелігенції — революціонери-демократи за ідейними переконаннями — самовіддано боролися за право української мови на вільний розвиток і збагатили її своєю практичною діяльністю. Всупереч офіційній політиці царського уряду, оформленій відомими заборонними указами 1863, 1876 і 1881 рр., всупереч зведенню суспільних функцій української мови до діалектно-побутового мовлення, процес розвитку і становлення української мови ніколи не припинявся. Величезна українська класична література, безперечно, є найпереконливішим свідченням цього. Одним із чинників, що негативно позначився на розвитку української мови, зокрема на становленні її загальнонаціонального літературного стандарту, було тривале роз'єднання українського народу. Українці Галичини, Буковини і Закарпаття до воз'єднання були приречені на поступову денаціоналізацію. Політика цієї царської влади спрямовувалася на забезпечення «свобод» тільки для вірнопідданої української верхівки Галичини, що мала тримати в покорі простий люд. Гнучкіша за зов-

нішніми ознаками цісарська політика переслідувала таку саму кінцеву мету, як і російський царизм.

Український народ з почуттям поваги і вдячності згадує тих представників російської культури минулого, інтернаціоналістів за своїми ідейними переконаннями, які в умовах великодержавного шовінізму і чорносотенного російського націоналізму виступали за надання прав вільного розвитку українській мові і культурі.

В. І. Ленін затаврував ганьбою політику примусової русифікації. Він категорично заперечував надання будь-яких привілеїв окремим націям і мовам за рахунок пониження гідності інших націй і мов. Право розмовляти, вчитися і створювати культурні цінності рідними мовами було однією з основних вимог революційної партії більшовиків у галузі національного питання. В. І. Ленін, зокрема, наголошував, що боротьба українського народу проти царизму була рухом «до свободи і до рідної мови»¹.

Таким чином, у дореволюційній Росії були чітко сформульовані дві діаметрально протилежні мовні політики. Офіційна урядова політика була спрямована на поступову русифікацію мов національних меншостей і цілковите заперечення будь-яких спроб розширити суспільні функції всіх без винятку, крім російської, національних мов.

На противагу цій політиці марксистсько-ленінська партія вимагала забезпечення вільного розвитку національних мов і культур. Ця вимога безпосередньо пов'язувалася з поваленням експлуататорського ладу і побудовою соціалістичного суспільства.

Перша в світі соціалістична держава, що виникла внаслідок перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, забезпечила вільний і безперешкодний розвиток економіки, культури і мов 130 націй і народностей

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 23, стор. 113.

згідно з принципами марксистсько-ленінської ідеології пролетарського інтернаціоналізму і національної рівноправності.

Особливо показовими з цього погляду є успіхи Української РСР в економічному і культурно-освітньому розвитку. «Усе це — результат великих зусиль трудящих України і в той же час їх братерського співробітництва з трудящими всіх інших республік Радянського Союзу. Без перебільшення можна сказати, що тільки в співдружності радянських республік, об'єднавшись з ними і подесятеривши тим самим власні сили, зміг посправжньому розправити свої плечі, знайти простір своїй трудовій енергії і талантам народ України»¹.

Безперечним є факт, що нові соціально-економічні умови змінили статус тих національних мов, що мали багатовікову писемну традицію, але зазнавали жорстких утисків згідно з офіційною самодержавною політикою.

Після перемоги Жовтня докорінно змінилася роль української мови в житті її носіїв. Насамперед слід підкреслити, що мова, якій раніше відводили місце то російського, то польського діалекту, стала мовою державного функціонування української соціалістичної нації.

Тільки внаслідок дбайливого ставлення до здобутків минулого й активної участі в національно-мовному будівництві всього українського народу після перемоги Жовтня став можливим успішний процес стабілізації української літературної мови. За роки Радянської влади українська літературна мова перестала бути надбанням обмеженого кола інтелігенції. Внаслідок абсолютної ліквідації неписьменності і забезпечення освіти рідною мовою літературно-нормативне мовлення перетворилося

¹ Доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік». — «Комуніст України», 1973, № 1, стор. 16.

на практичну потребу всього населення Української РСР. У зв'язку з цим все більш активним стає процес нівеляції діалектних відмінностей у мовленні.

За роки Радянської влади в основному завершилась уніфікація норм української літературної мови і припинився процес штучного витворення кількох літературних традицій, що, як відомо, був наслідком приналежності українських земель до різних держав. Рівень розвитку сучасної української літературної мови, соціологічні аспекти застосування її в житті української соціалістичної нації неодноразово привертала увагу українських радянських мовознавців і об'єктивно, науково висвітлені в багатьох монографіях і розвідках¹.

Помітні зміни сталися і в структурі сучасної української літературної мови. У післяреволюційну добу вперше за багато століть перед українською мовою відкрилися широкі можливості для повного, безперешкодного розвитку. Це ґрунтується на принципах ленінської національної політики Комуністичної партії. Говорячи про українську мову, В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що треба на ділі проводити право трудящих мас вчитися і говорити в усіх радянських установах рідною мовою, перетворюючи її в знаряддя комуністичної освіти.

Широке функціонування української мови в сферах державного, політичного і культурного життя республіки приводить до її вдосконалення і збагачення на всіх

¹ Див., зокрема: «Курс історії української літературної мови», т. II (радянський період), К., 1961; І. К. Білодід, Розвиток мов соціалістичних націй СРСР, К., 1967; І. К. Білодід, Виховання культури усного побутового мовлення, — «Мовознавство», 1968, № 5, стор. 3–11; М. А. Жовтобрюх, Українська літературна мова в радянський час. — «Мовознавство», 1968, № 6, стор. 3–17; М. М. Пилинський, Основні критерії норми літературної мови. — «Мовознавство», 1969, № 3; 1969, № 5; Й. А. Багмут, В. М. Русанівський, Рідне слово, К., 1969.

структурних рівнях. Так, збагачується арсенал словотворчих засобів. Зокрема, у зв'язку зі зростанням словникового складу мови окремі іменникові суфікси, не втрачаючи співвідносності з більшістю іменників, починають функціонувати як самостійні дієслівні суфікси (-нич, -ств- та ін.). Усталилася система вживання відмінкових форм, унормувався розподіл прикметників на тверду й м'яку групи, уодноманітнилися способи творення вищого й найвищого ступенів якісних прикметників, уживання особових форм дієслова, активних і пасивних дієприкметників і т. ін. Помітні зрушення відбулися в синтаксисі. Нормалізувалося вживання сполучників сурядності й підрядності, відносних слів, прийменників, відокремлених зворотів, насамперед дієприкметникових і дієприслівникових, всього, що збільшує глибину і змістову місткість речення.

Але найбільші зміни сталися в лексиці. Тут слід згадати про одну з найвиразніших особливостей у розвитку лексичного складу не лише української, а й інших мов народів СРСР. В умовах дедалі зростаючої політичної активності трудящих, піднесення загального культурного рівня і професійної освіченості широких народних мас у щоденне побутове мовлення широко входить нова лексика на означення політичних, економічних, філософських понять, наукова термінологія з найрізноманітніших галузей знання. Збагачення мови трудящих не може не позначитися на розвиткові літературної мови, зокрема на розвиткові мови художньої літератури.

За роки Радянської влади в українській мові удосконалились художній і публіцистичний стилі, виробились науковий, ораторський, офіційно-діловий, виробничо-професійний та інші стилі.

Про авторитет української мови красномовно свідчить і той факт, що досить високий процент осіб інших національностей, які мешкають в УРСР, вважає рідною мовою українську, зокрема близько 131 тис. росіян,

більшість поляків (68%), значна частина чехів, словаків, молдаван, румунів та ін.¹

Тиражі видань українською мовою зростають з року в рік. Так, якщо 1966 р. в Українській РСР було видано книг українською мовою загальним тиражем 79,3 млн., у 1967 — 87,3 млн., то вже в 1969 р. з загальної кількості 126 млн. 40 тис. на видання українською мовою припадає 95 млн. 60 тис. Тільки в 1970 р. на Україні видано твори українських письменників загальним тиражем понад 27 млн.² У цьому ж році видано понад дев'ять млн. примірників книжок, перекладених з мов народів СРСР та іноземних мов.

Проблематика українського радянського мовознавства і питання, пов'язані з розвитком і функціонуванням української мови в Українській РСР, постійно фальсифікуються на сторінках українських буржуазно-націоналістичних видань, що видаються у ФРН, Франції, США, Канаді та інших країнах. Заперечуючи успіхи української радянської мовознавчої науки, даючи їй далеку від наукової об'єктивності й порядності оцінку, буржуазно-націоналістичні мовознавці, політики і соціологи докладають максимум зусиль для фальсифікації мовної дійсності в Українській РСР, для спотвореного висвітлення функціонування сучасної української літературної мови і загальних принципів міжнаціональних стосунків у СРСР. Характерною у цьому відношенні є, наприклад, словникова стаття «Мовна політика», вміщена в націоналістичній «Енциклопедії українознавства». Автор цієї статті, заперечуючи наявність в УРСР спеціального мовного законодавства, без жодної аргументації кваліфікує принцип рівноправності й безперешкодного розвитку всіх мов народів СРСР, а отже, й мови україн-

¹ Див. В. І. Наулко. Етнічний склад населення Української РСР, К., 1965, стор. 115–116.

² «Печать СССР в 1970 г.», М., 1971, стор. 99.

ського народу, як «загальничковий». Насправді ж мовне законодавство закріплене в нашій країні Конституцією СРСР, а також конституціями союзних республік. Конституція СРСР гарантує рівноправність усіх соціалістичних націй і їх мов, публікацію законів Верховної Ради СРСР, судочинство, навчання рідною мовою в союзних республіках. Конституція УРСР, прийнята 30 січня 1937 р. XIV Надзвичайним з'їздом Рад УРСР, забезпечує права на функціонування української мови в усіх галузях життя, зокрема в судочинстві, освіті тощо. У Програмі КПРС зазначається, що «в умовах братерської дружби і взаємного довір'я народів національні мови розвиваються на основі рівноправності і взаємозбагачення»¹. Ні в СРСР як багатонаціональній державі, ні в Українській РСР як союзній республіці — складовій і невід'ємній частині Союзу Радянських Соціалістичних Республік — не існує проблеми мовного права, немає заборон, що призводили б до перешкод у розвитку мов. «Успіхи мовної політики Комуністичної партії Радянського Союзу настільки великі й показові, що їх змушені розглядати як надзвичайний взірець навіть представники зарубіжного мовознавства, які зовсім не співчують ідеології радянської держави»².

Загальновідомі й успіхи українського радянського мовознавства: щороку виходять десятки монографій, присвячених дослідженню структури й функціонування української мови, галузеві й перекладні словники, посібники з культури мови тощо. Двічі-тричі на рік збираються мовознавчі наради, на яких обговорюються питання дальшого розвитку граматичних і діалектологічних студій, лексикографії, співвідношення усного й писемного варіантів літературної мови, використання творчої

¹ «Програма КПРС», К., 1961, стор. 99–100.

² О. С. Мельничук, Марксистсько-ленінське розуміння розвитку і взаємодії мов світу. — «Мовознавство», 1970, № 3, стор. 9.

спадщини визначних діячів української науки і культури минулого та ін. Тому, коли якийсь п. П. Кізко трагічно вигукує, що на Україні не організуються мовознавчі конференції, це може в радянського читача викликати тільки здивування. Послухаймо ж цього «добродія» далі: «... нещодавно в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні при Академії наук у Києві відбулася наукова сесія, присвячена 150-річчю з дня виходу в світ визначної пам'ятки української філології — «Граматики» О. Павловського. Мовознавці... обмежилися ювілейними доповідями, а про те, в якому стані перебуває нині українська мова, — ані слова» («Вісник» — «Вісник», р. XXIII, ч. 5, стор. 27). Відповіддю П. Кізкові може бути насамперед видання курсу п'ятитомної академічної «Сучасної української літературної мови», вихід якої у світ став можливий тільки після Жовтня. Ця праця — незаперечне свідчення величезного прогресу, якого досягла українська мова за 150 років, відтоді, коли О. Павловський зробив спробу зафіксувати на письмі «звуки исчезающего наречия». Відповіддю може бути і видання першого в історії нашого народу Словника української мови (тлумачного), і праці з фонетики, граматики й історії української літературної мови, і видання багатьох пам'яток української мови і под.

У загальному хорі наклепників, які під виглядом фахівців-мовознавців спотворюють успіхи в розвитку української мови й науки про неї, дезорієнтуючи при цьому наукову громадськість, не останнє місце належить професорові слов'янських мов і літератур Альбертського університету Я. Славутичеві. За повідомленням націоналістичної газети, він «отримав наукову стипендію (ґрент) у сумі 7000 доларів від «Канада Кавнсіл» для продовження дослідів над радянською мовною політикою. На цю тему він надрукував уже кілька статей у наукових журналах Європи та Америки. Про виразне антирадянське спрямування «студій» Я. Славутича

свідчить, наприклад, його «наукова праця» «The Recent Changes in Ukrainian Orthography», надрукована в збірнику матеріалів Першого міжнародного конгресу з питань загальної діалектології¹. Слід насамперед зазначити, що жодних проблем української діалектології Я. Славутич не торкається, а використовує надані йому сторінки наукового видання для того, щоб виступати з фальшивими заявами. Далекий від наукового сумління й наукової етики, професор із Альберти намагається переконати свого читача, що й досі чинні заборонні укази й циркуляри царського уряду щодо української мови, а якщо й існують якісь специфічні форми вияву української мови, то вони майже повністю нівельовані й наближені до форм російської мови. Справді, такого висновку можуть дійти «деякі західноєвропейські вчені», якщо в інформаціях про сучасну високорозвинену українську мову вони покладатимуться на писання Я. Славутича. Які ж лінгвістичні дані наводить Я. Славутич для підтвердження своїх «відкриттів»? Оскільки реальних доказів немає, то можна вдатися й до фальсифікації. Так, Я. Славутич пише, що за правилами сучасного українського правопису заборонено (!): 1) вживати іменники у формі кличного відмінка (*козаче, Петре, батьку, товаришу*) на користь називного відмінка; 2) закінчення давального відмінка **-ові**, що було, за словами Я. Славутича, ознакою української мови протягом тисячоліття; 3) форми двоїни типу *дві руки*, які замінені формами множини *дві руки* на зразок російської мови. Професорові Альбертського університету слід було б пам'ятати, що відзначені ним «заборони» належать не до правописних, а до морфологічних особливостей (peculiarities) сучасної української літературної мови. Кожний же, хто хоче мати правдиву інформацію про місце кличного відмінка, форм давального відмінка на **-ові** в морфологіч-

¹ Див.: «Communications et Rapports du Premier Congrès International de Dialectologie générale», Troisième Partie, Louvain, 1965

ній системі української мови, може скористатися найновішою працею українських радянських мовознавців, у якій зазначається: «Клична форма в іменниках чоловічого і жіночого роду, що означають осіб, живих істот і персоніфіковані предмети, виражається спеціальними афіксами»¹. Закінчення **-ові** без будь-якої стилістичної диференціації вживається паралельно з закінченням **-у**, але найхарактерніше воно для назв людей і взагалі живих істот². Що ж до форм двоїни *дві руки*, то вони справді властиві окремим говорам української мови, але не ввійшли до системи її нормативних ознак. Можна лише висловити співчуття особам, що фінансували «продовження дослідів над радянською мовною політикою», які під пером Я. Славутича перетворюються на справжнє брудне політиканство, що нічого спільного не має з мовознавством і сучасним станом функціонування й розвитку мови української соціалістичної нації.

Писання українських буржуазних націоналістів досить широко використовуються дуже популярними на Заході «радянологами», активна й різнобічна «наукова» діяльність яких послідовно підпорядковується антикомуністичній пропаганді. Для прикладу можна взяти хоча б недоброї пам'яті «україніста» з Колумбійського університету Кларенса А. Меннінга — автора монографії «Ukraine under the Soviets», спеціальний розділ якої присвячено аналізу мовної ситуації в Українській РСР. Жодних позитивних зауважень про українську мову, елементарної поваги до неї годі й шукати в опусі проф. Меннінга.

¹ «Сучасна українська літературна мова. Морфологія». За загальною редакцією акад. АН УРСР І. К. Білодіда, К., 1969, стор. 81. Докладні відомості про формальне вираження кличної форми в різних іменникових парадигмах наводяться в названій праці на сторінках: 88 (закінчення **-о**, **-е**, **-у** (-ю) в іменниках першої відміни), 106 (закінчення **-у** та **-е** в іменниках другої відміни), 116 (закінчення **-е** в іменниках третьої відміни).

² Там же, стор. 102.

Виливши якнайбільше бруду на Російсько-український словник 1948 р., цей «уболівальник» за долю української мови переконує своїх читачів, що наша мова не виявляє ніяких ознак, які свідчили б про поступ, збагачення й урізноманітнення її суспільного функціонування. Науковість висновків професора з вельми поважного Columbia University, звичайно, нічого, крім подиву, не викличе у того, хто по-справжньому розуміється на історії української мови, обізнаний з духовними цінностями, написаними давньою й новою українською мовою протягом багатьох століть. У СРСР працюють школи з десятками мов викладання. Ці школи входять до державної системи освіти, повністю фінансуються за рахунок державного бюджету. Якими ж мовами, крім англійської, ведеться викладання в державній системі освіти США, де, як відомо, проживає багато людей різних національностей?

Національні меншості США, що прагнуть уповільнити темпи насильницької асиміляції, часто-густо змушені задовольнятися недільними школами, які належать різного роду церковним об'єднанням.

Англомовний журнал одверто бандерівського спрямування «The Ukrainian Review», безперечно, заходить ще далі у вигадках про долю української мови на Україні. Видання, розраховане на молодь українського походження, яка внаслідок невпинного процесу асиміляції національних меншостей на Заході не користується рідною мовою, продовжуючи лінію К. А. Меннінга, фальшиво твердить, що навіть граматична будова української мови майже повністю зруйнована.

Щоб чіткіше усвідомити, що ж таке асиміляція на ділі, зрозуміти згубні наслідки цього явища, спинімося коротко на долі рідної мови канадців українського походження.

1967 р. Королівська комісія в справах двомовності й двокультурності (маються на увазі англійська і фран-

цузька мови. — *М. Т.*) схвалила проект перебудови Канади як країни, що об'єднує населення англійського і французького походження. Комісія запропонувала урядові Канади внести зміни до Британського Північно-американського акту 1867 р. Ці зміни передбачають, зокрема, запровадження двох офіційних мов — англійської і французької — як мов двох найчисленніших етнічних груп Канади. Що ж до мов інших етнічних груп Канади, а серед них і мови української, то Комісія намагалася забезпечити їх протилінгвоцидними гарантіями. 7 липня 1969 р. схвалено Білл С-120, що забезпечує рівноправність англійської і французької мов у федеральних установах Канади. Які ж реальні, а не записані в проекті згаданої комісії, гарантії має, наприклад, українська мова в Канаді, яке її майбутнє? Навіть відомий своїми дезінформаційними виступами про мовну політику на Радянській Україні проф. Я. Рудницький недвозначно пише, що українці в Канаді втратили приблизно на 30% рідну мову.

Ще більш песимістичний у своїх висновках про долю сучасної української мови автор із «Сучасності» Ярослав Галицький. Він пише: «Однак, повертаючися до звіту Королівської комісії, треба сказати, що, на нашу думку, він у дійсності не обіцяє великого поліпшення в процесі гальмування асиміляцій етнічних груп, хоч у ньому часто підкреслюється факт, що Канада бажає користати з цінностей усіх культур і що окремі національні групи мають повну свободу плекати свої культурні здобутки та дотримуватися своїх традицій... Всі інші мови (крім французької. — *М. Т.*) канадських етнічних груп не можуть претендувати на подібну увагу, бо не мають до цього ні історичних, ні кількісних підстав. Однак з перспективи щедрості супроти французької мови уряд міг би хоч символічно асигнувати кілька мільйонів доларів для мов тих груп, які і без того роблять великі зусилля, щоб зберегти у своїх дітей

мовні традиції. На жаль, цього жесту в рекомендаціях Королівської комісії немає» («Сучасність», 1970, № 11, стор. 96).

Такі факти із становищем мов національних меншостей у США і в Канаді, факти про які добре знають «критики» мовної дійсності в УРСР. Здавалося, ось де для них широчезний простір для критики. Адже ж політика буржуазного уряду Канади, як переконливо свідчать наведені висловлення зі сторінок провідних націоналістичних видань, спрямована на забезпечення привілеїв двох державних, а тому панівних, мов і поступову асиміляцію мов інших етнічних груп, що не можуть досягти статусу державних мов. Тут маємо справу з поступовим відмиранням багатьох рідних мов. А це відмирання є не що інше, як наслідок прихованого, здавалось би, не декретованого Королівською комісією, лінгвоциду. Отже, перед проф. Я. Рудницьким, який, за оцінкою цитованого нами Я. Галицького, «досить часто пов'язує своє ім'я з виступами дуже сумнівної якості та ще більш сумнівної наукової вартості», («Сучасність», 1970, № 11, стор. 96), широке поле для діяльності в ім'я збереження української мови в Канаді. Сподіваємось, проф. Я. Рудницький добре усвідомлює загрозливий стан рідної мови українців Канади, але, на жаль, він дуже далекий від правильного розуміння мовної дійсності в УРСР і час від часу виступає в ролі активного фальсифікатора. Як повідомляє В. Чапленко, проф. Я. Рудницький дуже стурбований відсутністю літери **ґ** у чинному на Радянській Україні правописі і «вислав у цій справі навіть меморандум до ЮНЕСКО, вважаючи її фактом мововбивства» («Свобода», 27 січня 1970 р., № 17). Що ж варте більшої уваги — доля української мови в Канаді чи свого часу штучно запроваджена до українського правопису, а тепер вживана в націоналістичних виданнях за принципом «де хочу, там і пишу» літера **ґ**?

Про те, що поступовий процес відмирання української мови охоплює все ширші кола української еміграції в капіталістичних країнах, промовисто говорять такі слова: «Щодо питання рідномовного стану української дитини в діаспорі, то треба ствердити прикрий факт, що через певні історичні та соціо-психологічні причини мовна асиміляція прогресує надзвичайно швидкими темпами. Навіть у Західній Канаді, в цих славних українських колоніях, в 1961 році всього від 10 до 40 відсотків дітей дошкільного віку вивчали українську мову вдома як матірню мову. З цього стає ясно, що у Саскачевані, наприклад, від 60 до 90 відсотків дітей українського походження доводиться навчати української мови як чужої»¹. Ніякі новітні методи, звичайно, не зможуть вдихнути животворну силу в мову, якщо вона поставлена фактично поза законом і розрахована тільки на домашній ужиток. І тому цілком тверезо й правдиво звучать слова Дарії Ярославської з журналу «Наше життя»: «Мені прийшлося почути цікавий погляд — побоювання молоді людини, яка вважає, що українська мова на чужих землях приречена на спотворення. Мова, за її поглядом — який урешті є знаний і прийнятий — має бути жива, змінна, має розвиватися, щоб могла втриматися та існувати. Мусить бути безупинний контакт із справжнім джерелом її — землею, що створила ту мову. Вкорінені в чужу землю, вони не мають змоги того робити, принаймні не часто. І тоді, на думку молоді людини, наступить розбіжність. Українська мова на рідній землі піде кудись уперед, а мова на чужині зупиниться на мертвій точці і буде нагадувати віджиле століття» («Наше життя», 1961, № 4, стор. 3—4). З погляду лексики побутове мовлення американців та канадців українського походження уже тепер у переважній більшості

¹С. Ціпівник, Роля психології у виховному процесі та в навчанні рідної мови. — «Перший СКВУ», Вінніпег — Нью-Йорк — Лондон, 1969, стор. 264.

випадків виступає як своєрідна англо-українська мішанина. Досить показові з цього погляду зразки знаходимо в мові художніх творів, що друкуються в націоналістичних періодичних виданнях, як наприклад: «Група з трьох чоловіків: Перший чоловік (*випускаючи з рота хмару диму*): — Попентував на другій хльорі, а це ще робив каборди в кітчен і зафіксував степси в бисмент. Та тако спендую голидей...

Другий чоловік: А я це маю троблі з каров. Буду мусів чинчувати таєрс і чекувати брикс, бо вчора ввечері, як робив лефт турн на конорі, то мало не зробив акцидент з другов каров, але мав лак...» («Молода Україна», грудень 1971 р., стор. 11).

Дописувачі націоналістичних видань, шукаючи шляхів витонченої фальсифікації мовної дійсності в Українській РСР, намагаються довести, що українська мова належить до другорядних предметів шкільної освіти, а викладання її, на думку «фахівця» з національного питання М. Прокопа, обмежується «школами нижчих ступенів» («Сучасність», 1970, № 9, стор. 100–101).

Факти? Посилання? Їх, як і завжди, немає. У таких статтях вони й непотрібні: головне завдання цієї літератури — служити своєрідним «профілактичним» засобом для тих читачів, які знайомі з радянськими виданнями. Адже з радянських видань (навіть не фахових, навіть з художньої літератури) закордонний український читач може довідатися, що українська мова — одна з основних навчальних дисциплін в українській школі, що радянські педагоги постійно працюють над удосконаленням підручників з тим, щоб протягом десятирічного навчання учні творчо засвоювали мову, якнайглибше оволодівали її лексичними багатствами, образною системою, стилістичним розмаїттям, що виходять десятки різноманітних підручників і посібників з української мови, в яких беруться до уваги і різні вікові особливості дітей, і форма їхнього навчання, і їх рідна мова.

Тільки протягом 1970 року видавництво «Радянська школа» випустило в світ 587 назв підручників і посібників загальним тиражем 49,2 млн. примірників, з них українською мовою — 375 назв загальним тиражем 38 млн. 770 тис.

Сумнівно, щоб п. Чапленко не знав, що відсоток українських шкіл в УРСР (82%) вищий за відсоток української людності. Але служба є служба. Як кажуть, «на чиему возі їдеш, того й пісню співай». А що В. Чапленко їде на буржуазно-націоналістичному возі, то й співає за відповідну плату антирадянських пісень.

Вигадки про дискримінацію української мови, а також тих, хто її вивчає, переходять на сторінки англомовних університетських праць, що претендують на «широкий» і «вичерпний» аналіз історії, політики, культури й економіки Радянської України. Саме до таких праць належить велика за обсягом, написана в антирадянському дусі від першої й до останньої сторінки, монографія Я. Білинського, видана 1964 р. Я. Білинський не здатний піднятися вище звичайного рівня буржуазно-націоналістичної пропаганди. Про міру об'єктивності його інформації може свідчити, зокрема, така безапеляційна заява: «Українській мові й літературі не приділяється серйозна увага протягом трьох останніх років навчання в школі, тому що цих предметів не вимагають на вступних іспитах до більшості вузів навіть на Україні»¹. Як бачимо, Я. Білинський виводить викладання української мови та літератури за межі «шкіл нижчих ступенів», але замовчує той факт, що українська мова як обов'язковий навчальний предмет викладається в середній школі протягом восьми років. До речі, за новими правилами (1972 р.) прийому до вищих учбових закладів УРСР мова зараховується до основних предметів.

¹ J. Bilinsky, *The Second Soviet Republic (The Ukraine after World War II)*, New Brunswick — New Jersey, 1964, стор. 173.

В середній школі учні повністю засвоюють лексичні, словотворчі й орфоепічні, орфографічні та граматичні норми сучасної високорозвиненої української літературної мови, яка за рівнем досконалості граматичних і лексичних засобів не поступається перед іншими слов'янськими та неслов'янськими мовами. Даремно Я. Білінський риторичними запитаннями: Чи здатна українська мова виступати як засіб щоденного спілкування? Чи не застигла українська мова на рівні минулого? — намагається навести своїх читачів на думку про те, що українську мову не можна вважати повноцінною з соціологічного погляду. Життя давно вже дало ствердні відповіді на всі провокаційні запитання Я. Білінського й тих, кому він прислужується своїми писаннями. Мовне питання використовується буржуазними націоналістами та їх «роботодавцями» як одна з важливих ділянок фальсифікації досягнень і успіхів соціалістичної Радянської України.

Українська мова вистояла перед утисками й заборонними указами царського самодержавства. Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила для неї широкі шляхи розвитку й удосконалення. І вона впевнено йде цими шляхами.

Мені ніколи не доводилося зустрічатися ні з Ю. Шевельовим, ні з В. Чапленком, ні з О. Горбачем, ні з Я. Славутичем. Та щоб знати цих людей, ближчого знайомства й не треба: вони самі собі дають вичерпну характеристику своєю антирадянською діяльністю. Прекрасно знає всю цю «компанію» Юрій Косач, прогресивний український письменник, що живе і працює в Америці, тому не можна не приєднатися до таких його слів: «І мимоволі (хоч цур і пек йому) в цьому світлому рідному вирії, в цьому прекрасному місті (йдеться про місто Київ. — *М. Т.*), в цій сонячній країні розсміяної дівчорі, пречарівної, бадьорої юності згадалися закапелки холодної чужини, де кімшиться безсила лють і не-

навість нікому не потрібних безбатченків. Згадалось це кублице гадюк — нью-йоркська Друга авеню з людиськами, що метушаться, нишпорять і шамкотять про якесь «визволення», вулички з лиховісними «патріотами за піччю», які сопухом своєї гугнявої злоречивості, своїм волапуком, давно позбавленим прикмет співучої української мови, своїм шаманським патяканням силкуються присвоїти собі якусь «історичну місію». Кого вам «визволяти», містери? Кому нести вашу забрьохану і забріхану «місію»? Людям нової Радянської України? Українському народові, що дужий, як Лесин ломикамінь, мудрий і великий, як рокотання стихій? Українському народові, що з кожним днем, з кожною хвилиною росте в сузір'ях творчих подвигів, під знаком перемог?

І коли згадалось оте казна-що, мовив колись М. Гоголь, оте, що своєю чорнильною слиною паскудить папір в зарубіжжі, обплювуючи власний народ і власну давно ним забуту Батьківщину, оте шолудиве, що в своєму мишачому загумінку фабрикує в поті свого кротячого чола нікчемні інсинуації на людей Радянської України, ще окриленіше звучить ця симфонія Батьківщини, ще нестримніше і нагальніше поймає почуття гордості за синів і дочок тієї землі, яка мерехтить і висяє в іскрах Прометеевого вогню»¹.

Можливо, цієї характеристики було б і достатньо. Але ж за кордоном живуть сотні тисяч чесних українців, на яких у першу чергу розрахована «продукція» шевельових з чапленками. Хотілося б, щоб вони знали правду про стан української мови і мовознавства в УРСР і не приймали за чисту монету фальшивок, які підроблюють спеціально для них всі ті, що йдуть, за правильним визнанням Ю. Шереха, «по збоченій путі».

¹ «Вітчизна», 1971, № 12, стор. 169.

Тарасюк Марія Михайловна

ПРОТИВ НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИХ ФАЛЬСИФИКАЦИЙ
РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

(На украинском языке)

*Друкується за постановою вченої ради
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР*

Редактор *О. А. Дітель*
Оформлення художника *В. М. Римара*
Художній редактор *Й. В. Козій*
Технічний редактор *І. А. Ратнер*
Коректор *З. П. Школьник*

Здано до набору 23.X 1972 р. Підписано до друку 21.IX 1973 р.
Зам. № 3090. Вид. № 161. Тираж 3300. Папір № 1, 70X1087¹/₃₂.
Друк, фізичн. арк. 1,875. Умови, друк. арк. 2,63. Обліково-
видавн. арк. 3,05. Ціна 24 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Рєпіна, 3.
Обласна книжкова друкарня Львівського обласного управління
у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі, Львів,
Стефаніка, 11.